

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakultetas
filosofijos institutas

Joana Saukaitytė

Religijos studijų programa

Magistro darbas

Karlas Jaspersas: nihilizmas ir religija

Darbo vadovė: prof. habil. dr. (hp) Rita Šerpytė

Vilnius, 2023

Turinys

Santrauka.....	1
Įvadas.....	3
1. Nihilizmo samprata.....	6
2. Nihilizmas ir Karlas Jaspersas.....	16
3. Egzistencializmo samprata.....	18
4. Ribinių situacijų analizė.....	26
5. Psichologinės krizės samprata.....	36
6. Religinis dėmuo.....	39
Išvados	46
Literatūros sąrašas	47

Santrauka

Šio magistro darbo tema - Karlas Jaspersas: nihilizmas ir religija. Karlas Jaspersas, nagrinėdamas F. Nietzsche' s darbus, susidūrė su nihilizmo samprata. Karliui Jaspersui nihilizmo tema aktuali tuo, kad praktinėje veikloje ji suteikė paaiškinimą būsenoms, kurias jis vadinamo ribinėmis situacijomis. Karlas Jaspersas nihilizmo išgyvenimą matė kaip galimybę, kurioje atsiskleidžia žmogiškosios egzistencijos prasmė. Šiuolaikiniame psichologijos moksle ribinių situacijų sąvoka artimiausia psichologinės krizės sąvokai. Psichologijos mokslas visuomet ieškojo būdų, kaip padėti žmonėms susitvarkyti su iškilusiais sunkumais. Karlas Jaspersas, matydamas tokių galimybių ribotumą, pasiūlė įtraukti religinį dėmenį siekiant susitvarkyti su ribinių situacijų sukelta būseną.

Magistro darbe aptariama nihilizmo samprata, ribinių situacijų ir religinio dėmens sąveika. Kadangi Karlas Jaspersas buvo krikščioniško egzistencializmo šalininkas, įtraukiamas religinis dėmuo nagrinėjamas per krikščionišką aspektą.

Summary

The topic of this master thesis is Karl Jaspers: nihilism and religion. While investigating the works of F. Nietzsche, Karl Jaspers came across the concept of nihilism. For Karl Jaspers the topic of nihilism is relevant in that it provides an explanation for states in practical activities, which he calls borderline situations. Karl Jaspers saw the experience of nihilism as an opportunity where the meaning of human existence revealed. In modern psychological science, the concept of borderline situations is closest to the concept of psychological crisis. The science of psychology has always looked for ways to help people cope with the difficulties that have arisen. Karl Jaspers, seeing the limitations of such possibilities, proposed a religious component in order to deal with the state caused by borderline situations.

The master thesis analyses the concept of nihilism, the interaction between borderline situations and religious component. Since Karl Jaspers was a proponent of Christian existentialism, the involved religious component analyzed from a Christian perspective.

Įvadas

Nėra vieno būdo nusakyti kas yra nihilizmas. Nihilizmo problematika yra tyrinėjama užsienyje ir Lietuvoje. Nihilizmo fenomeno tyrinėjimui Lietuvoje daugiausia dėmesio skyrė filosofė Rita Šerpytytė.

Šiandien šis terminas vartojamas gana plačiai ir įvairiuose kontekstuose. Teorinė nihilizmo problema yra sudėtingesnė ir reikalauja ne apibrėžimo, bet platesnės nihilizmo sampratos analizės. Kasdieniniame mąstyme šis terminas siejamas su tuštuma, beprasmiškumu, indiferencija. Skaitant akademinę literatūrą, galima pastebėti, kad nihilizmas yra „apčiuopiamas“ įvairiais kampais ir rakursais, taigi prieiga prie šios problematikos įgauna nevienareikšmį pavidalą. Nihilizmui suteikiamos įvairios prasmės: „dvasios negalia“, „Dievo mirtis“, „niekis“. Nihilizmas vartojamas ir buitiniame kontekste, kai norima apibrėžti tam neigiamas konotacijas turinčias būsenas. Nagrinėjant akademinę literatūrą, galima atrasti tokias sąvokas, kaip teisinis, moralinis, psichologinis, religinis nihilizmas. Tai leidžia daryti prielaidą, kad įvairių disciplinų nihilizmo sampratos susietos tarpusavyje. Toks nihilizmo susietumas su kitomis disciplinomis parodo, kad nihilizmas nėra vien filosofinė samprata, jis įgauna ir praktinės reikšmės.

Krikščioniškojo egzistencializmo atstovas, filosofas ir psichiatras Karlas Jaspersas buvo vienas iš didžiųjų mąstytojų, kuris siekė atskleisti nihilizmo praktinės reikšmės svarbą. K. Jasperso nihilizmo samprata yra menkai tyrinėjama tiek filosofijoje, tiek psichologijoje. Remdamasis Friedricho Nietzsche's pasaulėžiūra, idėjomis, jis nihilizmą nagrinėjo psichologiniu aspektu.

Antroje XIX a. pusėje paplito pozityvistinės pakraipos pasaulėžiūra, kuri siekė atsisakyti bet kokių filosofinių aspiracijų. Pradėjus plėtoti atskiroms specializuotų mokslų disciplinoms, jos praranda filosofinį pagrindą. Kadangi psichologija buvo laikoma labiausiai pažengusiu žmogaus sąmonės procesus tyrinėjančiu mokslu, tai gimė natūrali išvada, jog psichologija gali būti puikus įrankis padedantis nagrinėti kitų mokslų dėsnius, bet ne atvirkščiai.

Ilgai dirbęs su pacientais, K. Jaspersas pastebėjo, kad žmogiškosios problemos negali būti diagnozuojamos ir gydomos tik įprastu, tradiciniu būdu, kurias siūlo psichologijos, psichiatrijos mokslai. K. Jaspersas pastebėjo, kad žmogaus prigimtis, problemų kompleksiskumas ir dinamika reikalauja platesnio požiūrio į žmogų. K. Jaspersas buvo vienas tų psichologų, kuris prisilietęs prie žmogiškosios kančios, problemų, darė prielaidą, kad psichologija turi ribotus instrumentus padėti žmogui. Tokią padėtį K. Jaspersas aprašo savo veikalė „Įvadas į filosofiją“:

„Tyrinėdami žmogų, sukaupėme įvairiausių žinių, tačiau žmogaus kaip visumos nepažinome. Realiai žmogus gali suvokti save dvejopai: kaip tyrimo objektą ir kaip jokiai tyrimui neprieinamą laisvą egzistenciją. Vienu atveju žmogų tariame esant objektą, kitu - neobjektinę realybę, kurioje žmogus įsišakniaja autentiškai save suvokdamas. Kas yra žmogus, negalime sužinoti jį pažindami,

*bet galime patirti pasinerdami į mūsų mąstymo ir veiklos ištakas. Žmogus iš principo yra kažkas daugiau, negu jis gali apie save žinoti”.*¹

Net ir išgydžius arba prislopinus psichinių ligų simptomus, beprasmybės, nežinomybės būseną niekur nedingsta, o kartais prasiveržia galingesne jėga. Neturint platesnio požiūrio į nihilizmo problemą, šios būsenos yra panašios su nihilizmui priskiriamomis būsenomis. Šiame kontekste K. Jaspersas pradėjo tyrinėti nihilizmo problemą. K. Jaspersas pastebėjo, kad esama dvejų rūšių psichinių susirgimų:

- a) susirgimų kai galima pastebėti psichinius ryšius;
- b) susirgimai kai jų užčiuopti neįmanoma.

Tai supratęs, savo darbuose K. Jaspersas naudoja transcendencijos sąvoką, tarsi apeliuodamas į metafizinę, žmogaus suvokimui neprieinamą realybę.

K. Jaspersas pastebėjo, kad būsenos, kurias psichiatrijos mokslas įvardija psichinėmis ligomis, yra sąlygotos tam tikrų situacijų, kurias pavadino ribinėmis. Šiose situacijose žmogaus egzistencija pasireiškia esmingiausiai. K. Jasperso ilga veikla parodo, kad indiferencija pasauliui, nusivylimas, bejėgystė yra realios asmenines patirtys.

K. Jaspersas, remdamasis M. Heideggerio ir F. Nietzsche's nihilizmo interpretacijomis, nihilizmo problemą atsiskleidžia holistiniame kontekste, kaip turinčią psichologinį, filosofinį, egzistencinį pagrindą. Todėl, atsižvelgdamas į problemos gylį, jis atmeta tradicinį problemos sprendimo būdą ir siūlo sprendimo ieškoti pasitelkus religinį dėmenį.

Labiausiai prie filosofijos mokslo, nihilizmo problematikos šiandien yra priartėjusi egzistencinė terapija, kuri remdamasi M. Heideggerio idėjomis, žmogaus egzistavimą pasaulyje suvokė kaip nenutrūkstamą, tampančią, nuolat atsirandančią būtį, kurios tikslas yra padėti žmogui susivokti išoriniame pasaulyje, pamatyti jo trūkumus ir galimybes. Todėl šiame darbe bus paminėti ir egzistencinės psichoterapijos principai.

Naudojami metodai: loginis – analitinis, hermeneutinis.

Temos aktualumas: šiandieniniai psichologijos mokslo laimėjimai leidžia sėkmingai gydyti, diagnozuoti paciento ligas. Visgi ilgametė profesinė praktika parodė, kad psichiatrijos ir psichologijos mokslas susiduria su tam tikrais sunkumais ir iššūkiais. Net ir įveikus psichines ligas, pesimizmo, beprasmybės, tuštumos nuotaikos išlieka ir turi išliekamųjų reiškinių. Šios būsenos

¹ Karl Jaspers. Filosofijos įvadas. Vilnius. „Pradų“ leidykla, 1998.

labiausiai siejamos su nihilizmu. Pirmasis tokio požiūrio atstovas buvo vokiečių psichiatras, filosofas Karlas Jaspersas. Pasirėmęs F. Nietzsche's psichologinio nihilizmo sampratą, kuri nihilizmą matė kaip bendrinę, kultūrinę problemą, K. Jaspersas suprato, kad F. Nietzsche's minimi nihilizmo bruožai gali būti taikomi kiekvienam asmeniui individualiai. Nihilizmas, kaip psichologinis fenomenas, bus nagrinėjamas remiantis F. Nietzsche's ir M. Heideggerio nihilizmo prieiga, siekiant plačiau atskleisti K. Jasperso nihilizmo sampratą.

Karlo Jasperso filosofija ir atradimai aktualūs šiandieniniam psichologijos mokslui. Jo naudojama transcendencijos sąvoka leidžia apeliuoti, kad galimai egzistuoja metafizinis pasaulis. Metafizinio pasaulio galimybę ir jo svarbos pripažinimą ilgai neigęs psichiatrijos ir psichologijos mokslas, nesugebėjęs susidoroti su klientų sunkumais, atsižvelgė į Karlo Jasperso idėjas. Jos prigijo ir egzistencinėje terapijoje.

Darbo naujumas: nihilizmo problematika psichologiniame kontekste Lietuvoje yra menkai ištyrinėta. Šiame darbe bus ieškoma nihilizmo ir religijos santykio siekiant aptarti praktinę reikšmę psichologijos ir psichoterapijos moksle. Psichologijoje religinis dėmuo nėra pakankamai išnagrinėtas. Todėl šiame darbe bus mėginama gilintis, kaip religija gali pasireikšti kaip nihilizmo įveikos galimybė. Kadangi K. Jaspersas buvo krikščioniškojo egzistencializmo atstovas, darbe, kalbant apie religiją, bus aptariamasi krikščioniškasis aspektas.

1. Nihilizmo samprata

Šiandieniniame komplikuoame pasaulyje žmogus susiduria su daugybe problemų. Vertybių kvestionavimas, tradicijų nykimas, tikėjimo krizė gali priversti jaustis nesaugiai, tarsi be apčiuopiamo pamato. Filosofai įvairiais laikais dėjo daugybę pastangų siekdami išryškinti, pabrėžti, įvardinti šiuos sunkumus ir tarsi įspėti, kokias pasekmes jie gali sukelti. Toks situacijos diagnozavimas buvo apibūdinamas įvairiai. Vienas iš šių vardų buvo nihilizmas. Populiariąja, buitine prasme, nihilizmas suprantamas kaip aliuzija į individo patirtį, kuri siejama su neužtikrintumu, nevirtimi, bejėgyste, gyvenimo prasmės nebuvimu. Tokiu būdu nihilizmas įgyja neigiamą konotaciją.

Daug kas bandė atsakyti į klausimą kas yra nihilizmas, bei nihilizmui, kaip reiškiniui, suteikti filosofinį kontekstą. Vienas iš nihilizmo diagnozuotojų buvo vokiečių filosofas Friedrich Nietzsche. Savo filosofinio mąstymo dėka, idėjomis, nihilizmui jis suteikė ne tik filosofinį pagrindą, tačiau taip pat vertė ir iki šiol priverčia kiekvieną iš mūsų permąstyti savo asmeninį santykį su egzistuojančiu pasauliu ir jo tikrove.

Filosofiniu požiūriu F. Nietzsche's nihilizmo samprata siejama su nihilizmo tyrinėjimo tradicija, kuri vadinama „dvasios gyvenimo įvykiu“.

Dvasios gyvenimo įvykiu nihilizmas traktuojamas kai kalbama apie pasaulyje išsisknijusių vertybių nykimą. Savaiame suprantamų dalykų tarsi nelieka. Bendriausia prasme F. Nietzsche nihilizmą įvardino kaip būklę, kai pasauliui ir jo reiškiniams nebegalima priskirti jokios vertės ir prasmės.

Nors savo laiku F. Nietzsche buvo nesuprastas, jo idėjos buvo atstumiamos, tačiau šiandieniniame kontekste F. Nietzsche's idėjos išgyvena tikrą atgimimą. Tam įtakos turi tiek jo nagrinėtų temų platumas ir aktualumas: metafizika, etika, moralė, religija, politika, tiek filosofo mąstymo gelmė ir įvairiapusiškumas.

Vokietijoje nihilizmas, kaip reiškinys, nebuvo naujas. Intelektualai šia sąvoka galėjo laisvai disponuoti svarstydami socialines, filosofines problemas bei kultūrinius savo šalies klausimus. Už tokią galimybę vokiečiai turėjo dėkoti F. Nietzsche'i, kurio indėlis ir darbai („Antikristas“, „Taip kalbėjo Zaratustra“) pasitarnavo nihilizmo sąvokos atsiradimui. Karlas Jaspersas buvo labai suinteresuotas F. Nietzsche's istorine nihilizmo prieiga. Mąstytojas yra net skyręs F. Nietzsche'i visą veikalą.

F. Nietzsche nihilizmą siejo su istorizmu. F. Nietzsche's mąstyme nihilizmas, kaip istorizmas, atsiskleidžia per dvigubo judesio struktūrą: prasmės priskyrimo ir prasmės trūkumo. Istorija tampa nihilizmu ne tik todėl, kad prasmės nyksta, atsiskleidžia beprasmybės situacija, bet todėl, kad jai kažkada buvo suteikta prasmė, kurios jau nebėra.

Norint plačiau suprasti F. Nietzsche's nihilizmo sampratą, reikia pamėginti suprasti kas jam yra prasmė. M. Heideggerio požiūriu, prasmė F. Nietzsche'i tolygu vertybei. Todėl, galima daryti prielaidą, kad kai išryškėja, kad pasaulyje stokojama tvarkos, reiškiniai praranda prasmę, žmogus nebetenka orientyrų, moralinio kompasos, žmogus tarsi išsižemina ir taip netenka gyvenimo prasmės.

F. Nietzsche kritikavo žmogaus, kaip pasyvios figūros, vaidmenį istorijoje. Žmogų jis matė kaip istorijos kūrėją ir dalyvį. Jis kritikavo mūsų laikotarpiui būdingą bruožą pernelyg gilintis į praeitį, nes tokiu būdu slopinamos kūrybinės galios. Didelis sutelktumas į praeitį slopina gebėjimą pasiduoti kūrybiniam procesui, taip pametama kryptis. Nuolatinė sąsaja su praeitimi, grėžimasis į ją, buvimas jos įtakoje, F. Nietzsche įvardino istorine liga. Santykis su praeitimi būdingas tautoms, kultūroms ir žmogui. Viena vertus praeitis yra tai, nuo ko norima išsivaduoti paliekant erdvę kažkam naujam, kita vertus praeitis, anot prof. R. Šerpytės, žmogui, gyvenančiam dabartyje, dažnai įgauna „prarasto rojaus“ vaizdinį. Tačiau nepriklausomai nuo to, ar praeitį vertinsime teigiamai ar neigiamai, dabartis, prasmės atžvilgiu, yra tuščia. Tokia „istorinė liga“ F. Nietzsche's filosofijoje yra tai, kas bendra visai Europos civilizacijai.

Taigi matome, kad F. Nietzsche's požiūriu nihilizmas ir istorizmas persipina ir sudaro bendrą vienį. Į abu šiuos reiškinius F. Nietzsche žiūrėjo tiek neigiama, tiek teigiamai. Neigiamą konotaciją nihilizmas įgauna todėl, nes per nihilizmą atsiskleidžia žmogaus silpnosios savybės ir ribotas veikimas pasaulyje. O teigiamą konotaciją įgauna todėl, kad sugriuvus istoriškai susiformavusioms vertybėms, atsiranda nauja erdvė veikimui, kūrybai, vertybės gali būti iš naujo kvestionuojamos ir pervertinamos. Tokiu būdu žmogus įgauna laisvę veikti pasaulyje. M. Heideggerio požiūriu, jei žvelgsime iš F. Nietzsche's perspektyvos, nihilizmas sudaro Vakarų istorijos esmę. Nihilizmas apibūdina istorijos istoriškumą. Tačiau norint labiau suprasti nihilizmo esmę, būtina stengtis užčiuopti istorijos dėsniumus. Jei istorija traktuojama neigiamai, tai nihilizmas tuomet yra tarsi išdava, o ne priežastis.

F. Nietzsche savo veikale „Valia galiai“ nihilizmą apibūdina kaip psichologinę būseną. Anot R. Šerpytės, norint plačiau suprasti kaip, kodėl F. Nietzsche nihilizmą įvardina kaip psichologinę būseną, reikia atsakyti į klausimą: kas F. Nietzsche'i yra nihilizmas.

M. Heideggeris teigia: „Jeigu nihilizmas suprantamas <...> kaip psichologinė būseną, tai šitai reiškia štai ką: nihilizmas liečia žmogaus padėtį esinijos viduje, rūšį ir būriais žmogus pastato save prieš esinį kaip tokią, kaip jis įtvirtina ir formuoja tą santykį, o sykiu ir patį save, tad kalbama ne apie ką kitą, o apie istoriškos žmogaus būties rūšį ir pobūdį. Nihilizmas kaip „psichologinė būseną“ reiškia nihilizmą, pamatytą kaip valios galiai pavidalą, kaip įvykį, kuriuo vyksta istorinis žmogaus buvimas“.²

² R. Šerpytė. Nihilizmas ir Vakarų filosofija . Vilniaus Universiteto Leidykla , 2007.

F. Nietzsche išskiria tris esminius momentus - stadijas, kodėl nihilizmas pasireiškia kaip psichologinė būseną:

- a) Pirmiausia asmuo suvokia, kad prasmės, kurios jis ieškojo niekada ir nebuvo. Toks suvokimas tampa nusivylimo, savotiško nuopuolio priežastimi, suvokiamas ne tik pasaulio, bet ir savo nusivylimas, beprasmiškas egzistavimas.
- b) Nihilizmas, kaip psichologinė būseną, ištinca tuomet, kai žmogus praranda „vienovės jausmą“. Sistema, organizuotumas pasirodo kaip iliuzija. Šiame praregėjime suvokiama, kad jo niekada nebuvo ir nėra.
- c) Trečioji nihilizmo, kaip psichologinės būsenos, forma pasireiškia per santykius su metafiziniu pasauliu. Netikėjimas, neigimas įgalina tik šio pasaulio realybę. Kadangi netikima anapusine realybe, tai užkertamas kelias jo paieškoms. Žmogus tampa tarsi šios būsenos vergu. Viena vertus žmogus nelaimingas, nejaučia pilnatvės realybėje, kita vertus nėra kuo tos realybės pakeisti, nes anapusinio pasaulio galimybė nuneigiama.³

F. Nietzsche neabejotinai galima vadinti vienu įtakingiausiu XX a. mąstytoju, kuris turėjo įtaką daugybei didžiųjų mąstytojų: M. Heideggeriui, M. Weberiui, E. Levinui, K. Jaspersui.

K. Jaspersas buvo linkęs matyti F. Nietzsche kaip „judesio filosofą“. Visas F. Nietzsche's judesys ėjo nuo gyvenimo neigimo iki teigimo. Tai, anot K. Jasperso, F. Nietzsche darė pozityviu filosofu teigiančiu gyvenimą. Ryškindamas tikrąją reiškinį esmę per neigimą, jis tarsi savaime judėjo prie pozityvios dalykų esmės. K. Jaspersas teigė: „F. Nietzsche's mintys kartais gali pasirodyti tuščios, o kartais gilios ir virpinančios sielą. Tuščios jos atrodo tuomet, kai mes tikimės gauti kažką reikšmingo, o gilios, kai mes tiesiog dalyvaujame judesyje kartu su Nietzsche“.⁴

K. Jaspersas daro labai drąsų pareiškimą pavadindamas F. Nietzsche praeiktuoją filosofu. F. Nietzsche, anot K. Jasperso, yra būtent tas mąstytojas, kuris visuomet nešiojasi užkratą, kuriuo pavaišina savo skaitytoją. Kita vertus, kaip pastebi K. Jaspersas, ne bet kas juo gali būti. Norint sekti paskui F. Nietzsche, būtina atitikti tam tikrus reikalavimus. Tik laisvės, kylančios iš vidinės brandos persmelktas žmogus gali sekti F. Nietzsche's minties judesį. Tik atviras pasauliui ir kitiems žmogus supras F. Nietzsche's nepasitenkinimą dabartimi, nuolatinį blaškymąsi, nerimą dėl pasaulio ir žmogaus būklės tame pasaulyje.

³ R. Šerpytė. Nihilizmas ir Vakarų filosofija. Vilniaus Universiteto Leidykla, 2007.

⁴ Ясперс, К. (1994). Ницше и христианство. Московский философский фонд «МЕДИУМ» Москва 1994.

F. Nietzsche galėtume vertinti kaip mąstytoją, kuris savo darbuose apima didžiulį spektrą įvairiausių temų: individo santykį pasaulyje, moralę, žmogaus santykį su Dievu.

K. Jaspersas savo knygoje „Nietzsche ir krikščionybė” atskleidžia kaip F. Nietzsche nihilizmą susieja su krikščionyste. Kitaip tariant, nihilizmo klausimas įgauna ir religini aspektą:

„Tačiau, kai tik pabandysime išnagrinėti kame gi yra Nietzsche's krikščionybės esmė – o tame, kad jo pasaulio istorijos koncepcija, jo samprata apie žmogų ir jo besąlyginės tiesos troškimas, palaikantis pirmuosius du, krikščioniškos kilmės, neabejotina – mes įsitikinsime, kad jo mąstyme neliko nė pėdsako krikščioniškojo turinio šių krikščioniškų formalių struktūrų. Turinio praradimas jau akivaizdus iš to, kaip Nietzsche įsisavino šiuos krikščioniškus impulsus. O tiesioginė tokio praradimo pasekmė – posūkis į nihilizmą. Pačiam Nietzsche'į nihilizmo šaltiniu tapo būtent jo krikščionybės forma”.⁵

Anot K. Jasperso, „ištikus” nihilizmui, žmogui atsiveria galimybė ieškoti savo buvimo pasaulyje prasmės. Šis antropologinis nihilizmo požiūris atsiskleidė K. Jasperso darbe „Psychologie der Weltanschauungen” išleistu 1919 m.

Jeigu iki K. Jasperso nihilizmas buvo suprantamas kaip reiškinys, vykstantis išoriniame lauke, įtakojantis visuomeninį, socialinį, politinį gyvenimą, tai mąstytojas šį požiūrio kampą pakreipia ir į nihilizmą, kviečia pažvelgti kaip į vidinę struktūrą, kurioje atsiskleidžia žmogiškoji būtis.

Kyla natūralus klausimas: kaip galima suprasti, kad žmogus išgyveno, patyrė nihilizmą? K. Jasperso teigimu, tai įmanoma esant tik ribinėms situacijoms žmogaus gyvenime. Ribinės situacijos visuomet apsprendžia žmogiškosios būties realizaciją. Šiandien psichologijos, psichiatrijos mokslas, atsiremdamas į K. Jasperso darbus, dažniau naudoja krizės nei ribinių situacijų sąvoką. Kuriami įvairūs intervencijos metodai, krizių sąvoka yra vis papildoma, išgryninami nauji jos aspektai.

K. Jaspersas žavėjosi F. Nietzsche's gebėjimu prasiskverbti į vidinius žmogaus klodus. Jis teigė, kad F. Nietzsche'ę reikia suprasti dvejopai:

- pirmuoju atveju reikia pamėginti aprėpti F. Nietzsche's idėjų visumą;
- antruoju atveju gilintis į filosofo asmenines savybes, biografijos faktus, išgyvenimus.

K. Jaspersas ir F. Nietzsche turėjo tiek asmeninių, tiek profesinių panašumų. Abu filosofai tyrinėjo žmogaus prigimties klausimus, todėl F. Nietzsche kartais yra įvardijamas „pirmuoju psichologu”.

K. Jaspersas, baigęs medicinos studijas, studijavo psichiatriją, parašė garsųjį veikalą „Bendroji psichopatologija”, todėl jo idėjos ir šiandien svarbios tiek psichologams, tiek psichiatrams.

⁵ Ясперс, К. (1994). Ницше и христианство. Московский философский фонд «МЕДИУМ» Москва 1994.

Interpretuodamas F. Nietzsche's nihilizmo sampratą, Karlas Jaspersas renkasi krikščionybės aspektą:

„Tačiau kai tik pabandysime išnagrinėti, kame gi yra Nietzsche's krikščionybės esmė – o tame, kad jo pasaulio istorijos koncepcija, jo samprata apie žmogų ir jo besąlyginės tiesos troškimas, palaikantis pirmuosius du, krikščioniškos kilmės, neabejotina – mes įsitikinsime, kad jo mąstyme neliko nė pėdsako krikščioniškojo turinio šių krikščioniškų formalių struktūrų. Turinio praradimas jau akivaizdus iš to, kaip Nietzsche įsisavino šiuos krikščioniškus impulsus. O tiesioginė tokio praradimo pasekmė – posūkis į nihilizmą. Pačiam F. Nietzsche'į nihilizmo šaltiniu tapo būtent jo krikščionybės forma”.⁶

Kaip pastebi K. Jaspersas, aštrus, antipatijos persmelktas F. Nietzsche's santykis su krikščionyste, padeda nihilizmą atrasti kaip neigiamų ir teigiamų aspektų turintį reiškinį. F. Nietzsche dievo buvimo, moralės svarbos nepaneigia. F. Nietzsche tik išryškina ir diagnozuoja situaciją, kurioje atsidūrė šiandieninis žmogus. Todėl, tarkime, viena garsiausių jo frazių „Dievas mirė” nekelia klausimo apie Dievo buvimą ar nebuvimą, tačiau skelbia apie tai, kad jį nužudė krikščionybė, užpildydama fikcijomis ir koncepcijomis: nuodėme, atgaila, amžinybe, morale. Dievo koncepcija pakeičia be tarpiško ryšio su Dievu galimybę.

K. Jaspersas teigia, kad F. Nietzsche's supratimu, pagrindinė krikščionybės figūra Jėzus Kristus buvo vienintelis ir tikras krikščionis. Kristaus gyvenimas, elgesys, moralinė laikysena tapo jo gyvenimiška praktika. Krikščionybė to pasiūlyti negali - jos kelias yra sausos koncepcijos bei dogmos. Atėmus šias fikcijas, žmogus paliekamas be nieko. To pasėkoje jį ištinka nihilizmas. Derėtų atkreipti dėmesį, kad K. Jaspersas ir patį F. Nietzsche pramina nihilistu:

„Nietzsche buvo viskas pasaulyje – ne per savirealizaciją šiame pasaulyje, o per intymią savo sielos, aistringai tyrinėjančiai viską pasaulyje, patirtį. Jis pats sakė, kad turėjo galimybę pasėdėti kiekviename šiuolaikinės sielos kampelyje. Jis žiūrėjo į save kaip į tipišką dekadanso atstovą; tačiau jis tikėjo, kad privedus šį dekadansą iki kraštutinumo, jis įveikė jį savyje, padedamas gilesnių sveikų jėgų. Jis žinojo, kad jis pats - tas nihilistas, apie kurį jis rašo; tačiau jis tikėjo, kad skiriasi nuo visų kitų nihilistų vėl gi tuo, kad priveda savo nihilizmą iki paskutinio kraštutinumo ir tuo sukuria prielaidas jam įveikti”.⁷

K. Jaspersas teigia, kad Nietzsche'sškasis nihilizmas ištinka palaipsniui. Visų pirma ateina suvokimas, kad neturima ryšio su Absoliutu, Dievybe. Krikščionybė įteikia tik ploną siūlą, kuriuo mėgina palaikyti žmogaus ir Dievo santykį. Tačiau vietoj užtikrintumo, stabilumo žmogus yra priverstas išgyventi nesaugumą bei jausmą, kad bet kada „nukris į bedugnę”. Chaosas, fanatizmas,

⁶ Ясперс, К. (1994). Ницше и христианство. Московский философский фонд «МЕДИУМ» Москва 1994.

⁷ Karl Jaspers. Filosofijos įvadas. Vilnius. „Pradų” leidykla, 1998.

paviršutiniškumas, rituališkumas yra visa tai, kas būdinga krikščioniams. Toks mąstymo būdas padeda išlikti šiame pasaulyje. Tačiau palaipsniui ateina suvokimas, kad toks buvimo būdas veda į vidinę tuštumą. Nihilizmas ateina su visa savo jėga ir intensyvumu. Galima kelti klausimą, kaip tokiu atveju įveikti nihilizmą ir ar jį būtina išvis įveikti.

K. Jasperso teigimu, F. Nietzsche mato vienintelę galimybę - totaliai išgyventi nihilizmą: „Pasaulis be prasmės, be pamato, be pagrindo žmogui taps nepakeliamas. Kurį laiką, nepaisant visiškos beprasmybės supratimo, beribio tyrinėjimas tęsis, motyvuojantis tiesos siekimu, išsaugotu iš praeities epochų, tačiau šis pereinamasis laikotarpis negalės trukti ilgai. Kai bedievystė taps realybe, visas susidomėjimas tiesa išnyks. Nusivylimas ir atramos nebuvimas vis labiau stums nihilizmo link. Galbūt grynai techninis domėjimasis esamu išliks ilgiausiai, bet ir jis išnyks – pats savaime ne išsilaikys”.⁸

Absolūtus nihilizmo išgyvenimas ir priėmimas gali paskatinti tiek visuomenę, tiek patį žmogų mobilizuotis ir atrasti vidinių jėgų, kurios padėtų įveikti nihilizmą. Visos filosofinės sistemos, religinės sistemos, o ypač krikščionybė, kurios suteikia iliuzinį egzistencinį pamatą, privalo būti atmetos, pripažįstamos kaip netinkamos ir žlugdančios žmogaus dvasinį, intelektualinį potencialą. Vietoje jų turi kurtis naujas mąstymas, požiūris, leidžiantis pasireikšti žmogiškajai kūrybai, laisvei, tiesos ir prasmės paieškoms.

F. Nietzsche'is nihilizmas pasireiškia ir kaip psichologinis reiškiny, ir kaip kultūrinis fenomenas, ir kaip istorinė liga. Santykis su praeitimi tampa universalia, įvairioje epochoje gyvenančių žmonių, tautų problema. Viena vertus nihilizmas, kaip istorinis fenomenas, turi savo raidą ir vystymąsi, kita vertus jis atskleidžia žmogaus buvimo sąlygą – ne gebėjimą išspręsti kovos su praeitimi problemas. Čia pasireiškia žmogaus silpnumas ir negalia. Psichologine problema nihilizmas tampa tuomet, kai žmogus praranda prasmės, vienovės su pasauliu jausmą bei atmeta metafizinio pasaulio egzistavimo galimybę. Atmesdamas metafizinio pasaulio buvimo galimybę, jis įgalina tik šio pasaulio realybę, tačiau vis tiek jame nesugeba būti laimingas.

Vokiečių psichiatras Karlas Jaspersas, kalbėdamas apie F. Nietzsche's nihilizmo sampratą, siūlo įtraukti religinį dėmenį ir nihilizmą apžvelgti per krikščionišką aspektą. Suvokus kaip krikščionybė veda link nihilizmo, būtina atmesti tokią mąstymo liniją bei įgalinti naujas mąstymo formas, kurios padėtų reikštis žmogaus laisvei ir kūrybai. Toks nihilizmo, kaip fenomeno, dviprasmiškumas kelia naujus uždavinius apie nihilizmo įveikos galimybę ir sąlygas. F. Nietzsche's dėka nihilizmas įgauna filosofinį pagrindą.

Vakarų filosofijos mąstymas nuo seno siekė diagnozuoti situaciją, kuri duotų vardą toms blogybėms, negandoms, kurios aplanko šiuolaikinį žmogų. Vienas iš tų vardų buvo nihilizmas.

⁸ Ясперс К. (1994). Ницше и христианство. Московский философский фонд «МЕДИУМ» Москва.

Šiandieniniame pasaulyje nihilizmas nėra tik filosofinė abstrakcija, tačiau įgauna globalią reikšmę. Nihilizmą kaip reiškinį studijuoja akademinė bendruomenė. Kasdieninėje kalboje šią sąvoką vartoja paprasti žmonės, nihilizmo apraiškų galima atrasti ir literatūroje, ypač rusų literatūros kūriniuose. XX a. filosofas M. Heideggeris nihilizmą jau laikė pačiu Vakarų Europos likimu. M. Heideggerio filosofijoje nihilizmas siejamas su „Niekio problema“. Tokią išvadą jis daro atsigręždamas į metafizikos istoriją. „Niekio problema“ jam palaipsniui pasirodo kaip Būtis. Todėl bet koks noras grįžti prie metafizikos klausimų natūraliai iškelia ir „Niekio problemą“.

Filosofijos istorijoje gan dažnai galima atrasti tendenciją ieškoti tam tikrų reiškinų, fenomenų ištakų. Kalbant apie nieko sampratą, jo ištakas galima užčiuopti dar Antikinėje Graikijoje.

Aptariant Niekio pasirodymo klausimą M. Heideggerio filosofijos kontekste, būtina atsižvelgti į keletą momentų. Tuo metu, kai jis pirmą kartą skaitė paskaitą apie metafiziką, Niekio, kaip problemos, neužčiuopė nei idealistai, nei fenomenologijos atstovai. Neužčiuopė jo net tada, kai M. Heideggeris paskaitoje ištarė savo garsiąją frazę: „*Kodėl apskritai yra esinys, o ne priešingai Niekis*“. L. Pareysono teigimu, ši frazė aktualesnė buvo paprastiems žmonėms, kuriems Niekis reiškė egzistencijos klausimus ir baimes susijusias su ja.

Niekis M. Heideggeriui yra paslėptis, uždanga, kuri esinį laiko Būtyje. Niekio klausimo įtraukimas į M. Heideggerio ontologinį akiratį buvo daug kontraversijų ir klausimų keliantis klausimas. Niekis yra esinio Niekas ir tokiu būdu iš esinio patiriama Būtis. Ontologinis skirtumas yra Niekas tarp esinio ir Būties. Bet kaip menkai Būtis kaip Niekas esiniui yra Niekis nihil neagatuvum prasme, taip menkai Skirtumas kaip Niekas tarp esinio ir Būties tėra tik jų atskyrimo protu sąranga (ex rarionis). Anas įniekinantis Niekio Niekas ir išties įniekinantis Skirtumo Niekas yra būtent vienodas ne, bet pats būtent ta prasme, kas esinio Būties esmėje (buvojime) vienas kitam priklauso.

Anot R. Šerpytytės, Niekis pasirodo kaip imanentiška galia, o ne kaip šios sielos būsenos refleksijos (loginis) momentas. Vėlesni M. Heideggerio kūriniai tiesai nusakyti vartoja negatyvias išraiškas. Toks negatyvios temos plėtojimas atveria kelią metafizikos klausimo apmąstymams. Tačiau toks negatyvumo ir metafizikos temos plėtojimas dar nebuvo pagrindu atsirasti nihilistinei mąstysenai.

Galima kelti klausimą ar savo amžių turėtume laikyti nihilistiniu, ar turime jį sieti su nieko problema. Tokiu būdu gali būti praplečiamos nihilizmo ribos, ar jis gali būti siejamas su Nieku.

Anot R. Šerpytytės, norint pamėginti atsakyti į šiuos klausimus, galima atsižvelgti į M. Heideggerio ir E. Jungerio polemiką nihilizmo klausimu.

Ernstas Jungeris buvo vienas pirmųjų filosofų, kuris gan sėkmingai suvokė savo laikotarpį ir sugebėjo užčiuopti nihilistinius bruožus, kurie ėmė ryškėti dar XX a. E. Jungeris savo garsiajame tekste - „laiške“ - dedikacijoje M. Heideggeriui „Über die Linie“ iškelia nihilizmo klausimą. Šiame

laiške E. Jungeris nihilizmui išpranašauja didelę ateitį bei teigia, kad greitai nuo nihilizmo negalės išsigelbėti niekas. Kitaip tariant, nihilizmas įgaus globalų mastą ir taps visuotine problema.⁹

Nors E. Jungerį dažnai vadina nihilizmo diagnostiku, visgi jo mąstymo kontekstas neapsiribojo tik šiuo uždaviniu. Kaip ir dauguma filosofų jis norėjo užčiuopti pačią nihilizmo esmę.

Visgi tai nėra paprastas uždavinys, kadangi imantis šio uždavinio, E. Jungeriui teko susidurti su keletu rimtų uždavinių. Pagrindinis sunkumas kyla tuomet, kai nihilizmą siekiama aptarti per Niekio perspektyvą. Žmogiškasis protas, susidurdamas su Niekio klausimu, patenka į aklavietę. Niekis neturi reprezentacijos. Tai reiškia neįmanoma suformuoti nei jo vaizdinio, nei apibūdinti kas tai yra.¹⁰

Anot R. Šerpytės, tokiu būdu nihilizmo fenomeno svarstymą M. Heideggeris išveda į ontologinę perspektyvą. Nihilizmo ištakos tokiu būdu atsiskleidžia būties istorijoje.

Galima kelti klausimą, koks paties M. Heideggerio santykis su nihilizmu. Kada galime apčiuopti nihilistinius filosofijos momentus?

Anot R. Šerpytės, Luigi Pareyson, būdamas vienas originaliausių M. Heideggerio filosofijos interpretatorių, komentuodamas pirmąjį nihilistinį M. Heideggerio kūrinį „Kas yra metafizika“, matė nuolatinį poreikį sugrįžti prie Niekio klausimo. Anot jo, šį sugrįžimo poreikį galima susieti su Būties ir laisvės klausimu.

Galima iškelti klausimą, kas M. Heideggeriui yra Būtis. Būtina atsižvelgti į keletą momentų, kurie išryškėja jo filosofijoje.

- a) Būtis nėra Dievas, tai reiškia ji atskirta nuo krikščionybės ir apskritai religinio tikėjimo;
- b) Būtis nėra faktas, tačiau jos pasirodymas laikomas įvykiu;
- c) Būtis nėra objektyvuojama;
- d) Būtis nėra nei imanentiška nei transcendentiška.

M. Heideggerio Būties klausimo svarstymai šiame darbe svarbūs ne vien tik siekiant apsvarstyti nihilizmo klausimą, tačiau ir todėl, kad jis davė pagrindą susiformuoti egzistencinės terapijos principams ir pagrindams.

Kaip pastebi psichoterapeutas R. Kočiūnas, kalbant apie Būties sampratą egzistencinės terapijos rėmuose, būtina aptarti tam tikrus aspektus:

- Būtis suvokiama kaip konkretaus žmogaus pažinimo pagrindas;
- Būtis - neribotų, iš anksto nenumatytų sąmonės priimtų sprendimų grandinė;

⁹ R. Šerpytė . Nihilizmas ir Vakarų filosofija . Vilniaus Universiteto Leidykla , 2007.

¹⁰ Šerpytė, R. (2004). Über die Linie: E. Jüngeris ir m. Heideggeris nihilizmo akivaizdoje. *Problemos*, 66, 150-158.

- Būtis yra susieta santykių grandine;
- Pasaulio egzistavimas susietas su būtimi. Išorinis pasaulis yra asmeninio gyvenimo sritis;
- Žmogaus būtis siekia autentiškumo.¹¹

Nėra universalių tiesų. Kiekvienas žmogus privalo rasti savo kelią, siekti individualios raiškos. Kita vertus, kaip pastebi R. Kočiūnas, nors dėka M. Heideggerio egzistencinė psichoterapija įgyja filosofines prielaidas, šiandien ji ganėtinai iškreipta. Kadangi nesilaikoma griežtai visų principų, tai kiekvienas praktikas ir egzistencinės psichologijos šalininkas šias normas interpretuoja ir taiko savaip.

Norint aptarti, kodėl M. Heideggerio figūra yra svarbi psichologijos moksle, galima prisiminti vieną epizodą. 1959 m. rugsėjo 8 d. yra data, žyminti M. Heideggerio ir Šveicarijos psichologų bendradarbiavimo pradžią. Gavęs pakvietimą skaityti paskaitą psichiatrijos klinikoje „Burghölzli“, M. Heideggeris paliko dvejobą įspūdį. Tokių susitikimų iniciatorius Medardo Bosso prisimindamas šiuos susitikimus teigia: „Situacijos seminaruose dažnai man priminė fantaziją apie marsietį, kuris pirmą kartą susitiko Žemės gyventojus ir bando su jais susikalbėti” (Heidegger 1994b: 14).

Filosofas Tomas Sodeika, aptardamas tokį sugretinimą, išskiria du aspektus, kodėl toks jis galėtų būti taikomas M. Heideggeriui:

- Pirmuoju atveju apeliuojama į šveicarų psichologų nesusikalbėjimą su M. Heideggeriu. Konkrečiau pasakius, M. Heideggerio minčių eigos nesupratimą.
- Antruoju atveju T. Sodeika, interpretuodamas marsiečio vaizdinį, prisimena filosofą Herbertą Wellsą. 1897 metais išleistame romane „Pasaulių karas” jis aprašė ateivių iš Marso invaziją į Žemę. Žemės gyventojams atkakliai besipriešinant, norint išprašyti nelauktus svečius, tenka atsilaikyti prieš Marso gyventojų mašinas. Ir kai jau atrodo, kad situacija yra beviltiška bei pergale yra priešų pusėje, staiga pasirodo pagalba. Pasirodo, kad svetimšaliai stokoja imuniteto prieš Žemėje gyvenančius mikroorganizmus ir tokiu ruožtu pražūva. Taip Žemė išsigelbėja. Vėliau Žemės gyventojai, atliekami skrodimą, pastebi tam tikrus anatominius marsiečių ypatumus:

„Anatominė marsiečių vidaus struktūra, kaip tai paaiškėjo iš vėliau padarytų skrodimų, pasirodė esanti labai nesudėtinga. Didesnę jų kūno dalį užėmė smegenys su išsišakojusiais storais nervais, einančiais į akis, ausį ir lytėjimo čiuptuvus. Be to, buvo rasti gana sudėtingi kvėpavimo organai – plaučiai – ir širdis su kraujagyslėmis. [...] Mums gali pasirodyti keista, kad marsiečių organizme nebuvo rasta jokio sudėtingesnio virškinamojo aparato, kuris yra viena svarbiausių mūsų

¹¹ R. Šerpytė. Nihilizmas ir Vakarų filosofija. Vilniaus Universiteto Leidykla, 2007.

organizmo dalių. Jų visas kūnas buvo vien tik galva. Vidurių jie neturėjo. Jie nevalgė, nevirškino. Užtat jie ėmė šviežią gyvą kitų organizmų kraują ir švirkštė jį tiesiai sau į venas” (Wells 2008: 103).

Anot T. Sodeikos, toks vaizdingas marsiečių bei jų anatomicinės struktūros aprašymas leido daryti prielaidą, kad šios būtybės yra sukurtos grynajam mąstymui, kurių tikslas sukurti racionalių protu grįstą filosofiją. Tačiau tokiam grynajam protui buvo reikalinga gyva energija, kurią teikė kitų gyvų organizmų energija. Jie jos stokojo ir atrado tikrai pas Žemės gyventojus.

Galima klausti, kas bendro tarp šio vaizdingo pasakojimo ir M. Heideggerio bei šveicarų psichoterapeutų susidūrimo. T. Sodeika kviečia atsigręžti į filosofijos būklę. Nors filosofija ilgus šimtmečius buvo vienas pagrindinių Vakarų kultūrą formuojančių faktorių, tačiau jau XVIII a. grynijo mąstymo reikšmė ir galia pradeda silpnėti. M. Heideggeris buvo vienas tų filosofų, kurie labai gerai jautė šį susilpnėjimą. Tad jis panašiai kaip ir marsiečiai pas psichoterapeutus atvažiavo vedinas vieno tikslo - papildyti savo išteklius gyvu krauju. Tačiau skirtingai nei minimi marsiečiai M. Heideggeris nebuvo įsibrovėlis. Priešingai. Jis buvo kviestas ir gerbtinas svečias.

Egzistuoja daugybė nuomonių, spekuliacijų, kodėl psichoterapeutams tampa svarbios M. Heideggerio asmenybė bei idėjos. Tam įtakos turi tiek politinė situacija, tiek laikmetis, kuriame gyveno M. Heideggeris. Vis dėl to galima išskirti vieną aspektą, kuris paskatino M. Heideggerį pristatyti savo idėjas psichologijos šalininkams. M. Heideggeris išvelgė „galimybę, kad jo filosofinės išvalgos neliks užsklęstos vien filosofų kabinetuose, bet galės būti naudingos daugeliui žmonių, pirmiausia tiems, kuriems reikia pagalbos“ (Heidegger 1994b: XII). Pats konferencijos sumanytojas Medardas Boss pripažįsta M. Heideggerio indėlio svarbą.

Nepaisant visiško nepasitikėjimo psichologinėmis bei psichoterapinėmis teorijomis, kurių buvo prikimštos mūsų [t. y. šveicarų psichoterapeutų – T. S.] galvos, jis [t. y. M. Heidegger – T. S.] – ir tai buvo didžiulis jo nuopelnas – ištikus dešimt metų užsikrovė sau ant pečių kone Sizifo darbą padėti mano draugams, kolegoms bei mokiniams [...] formuoti mūsų terapinės veiklos pamatą“ (Heidegger 1994b: XIII).

M. Boss pabrėžia, kad remiantis M. Heideggerio pažiūromis, atsiveria galimybė suformuoti kitokiu būdu, klasifikuoti žmonių psichines negales. Remiantis žmogiškosios būties egzistencialais, atveriamas kelias formuoti naujai terapijos kryptis bei taip sukurti atsvarą tuometiniam psichiatrijos mokslui, kuris pasižymėjo gan silpnu pagrindu.¹²

Taigi galima pastebėti, kad psichologai jau prieš daug dešimtmečių suprato savo galimybių ribotumą ir norėjo rasti būdą, kaip galėtų patobulinti mokslą tam, kad jis kaip įmanoma geriau tarnautų visuomenės gerovei.

¹² Sodeika, T. (2018). Heideggerio πόλεμος. *Religija ir kultūra*, 16, 100-123.

2. Nihilizmas ir Karlas Jaspersas

Vokiečių egzistencialistas Karlas Jaspersas kalbėdamas apie savo filosofiją sakė: „Mano filosofavimas netelpa į schemą, kuri prieš pastato tikėjimą ir protą, religiją ir mokslą, krikščionybę ir nihilizmą vieną kitam tokiu būdu, kad ši alternatyva laikoma galutine. Aš mąstau iš trečiojo, kuris šioje alternatyvoje nesutinkamas ir abiejų pusių gali būti atmetamas, arba kaip kažkas negalima, arba kaip prieštaravimų užtrynimasis”.¹³

Karlą Jaspersą galima laikyti vienu iš nedaugelio mąstytojų, kuris savo filosofiją siekė susieti su žmogiškosiomis problemomis. Jis atsisakė žmogų laikyti abstrakcija, matyti jame tik mokslo objektą, kas buvo būdinga jo to meto kolegoms.

K. Jasperso filosofiją galima laikyti protestu prieš visuomenėje esantį dehumanizacijos procesą. K. Jaspersas tikėjo, kad visuomenėje, kurioje žmogus egzistuoja kaip masės dalis, jis praranda bet kokias individualumo apraiškas ir anksčiau ar vėliau praras savo tapatybę ir „esatį”. Išgyvenant tokį krizinį laikotarpį, tiek visuomenė, tiek individas įgyja iliuzinę sąmonę. Prarandant vertybes bei idealus, labai lengva vytis bet kokią ideologiją. Anot K. Jasperso, tokią situaciją lemia tiek laikotarpis, tiek buvimas visuomenėje, kuomet susiduriama su beprasmybe.

K. Jaspersas sakė: „Tai, kas tūkstančius metų sudarė žmonių vidinį pasaulį, dabar tarsi sudužo... Viskas tapo abejotina, viskam gresia pavojus. Viskas tapo nepakeliama; nėra nieko, dėl ko nekiltų abejonių, niekas kas tikra nepasitvirtina; yra tik nesibaigiantis abipusės apgaulės ir saviapgaulės ciklas per ideologijas. Epochos sąmonė atsiskiria nuo bet kokios būties ir ją pakeičia tik ji pati. Tas, kuris taip galvoja, jaučiasi ir pats kaip niekas. Jo įsisaugojimas pabaigos yra tuo pat metu ir jo paties esmės ne reikšmingumo suvokimas”.¹⁴

K. Jaspersas, priimdamas 1947 m. Goethe's premiją, nuogaštavo: „Visiškai dar neaišku, kaip žmogus iš vidaus keičiasi moderniosios technikos veikiamas, tačiau pirmoji, nors tikrai ne paskutinioji apraiška yra nuo Nietzsche's pramatytais totalinis nihilizmas”.¹⁵ Laikydamas, jog „privalu nihilizmą suvokti kaip didįjį likimą, kaip pagrindinę jėgą, kurios įtakos niekas negali išvengti”.

Svarbu paminėti, kad K. Jaspersui technikos amžius nebuvo nihilizmo pasekmė. Kita vertus, ne veltui nihilizmo problematika tapo tokia svarbi būtent šiame laikotarpyje. Šiame laikotarpyje mokslas, techniniai pasiekimai užima centrinę vietą žmogaus gyvenime taip išstumdami patį žmogų

¹³ Осипова, Ю. С. (2006). Проблемы современного общества в философии К. Ясперса. *Известия Оренбургского государственного аграрного университета*, 3(11-1), 105-109.

¹⁴ Осипова, Ю. С. (2006). Проблемы современного общества в философии К. Ясперса. *Известия Оренбургского государственного аграрного университета*, 3(11-1), 105-109.

¹⁵ J. Repšys (1972). K. Jaspersas ir egzistencializmo socialinės bei teorinės prielaidos. *Problemos*, 9, 85-95.

į antraeilį planą. Tiksliau tariant, žmogus pats save įstumia į tokią situaciją. Toks nihilizmo pasirodymas pasireiškia utilitarizmu, kuomet viskas matuojama naudos siekimu.¹⁶

Nihilistinė utilitarizmo dvasia pasireiškia tuomet, kai viskas vertinama per naudą. Menas tokiu būdu tampa auklėjimo priemone arba propagandos įrankiu, religija reikalinga tik kaip moralės sergėtoja. Dievo reikšmė ir svarba išstumiami į antrą planą. Gamtos mokslai reikalingi užtikrinti techninei pažangai. Viską vertinant naudos principu bevertis tampa ir žmogus. Utilitaristinis požiūris žmogų paverčia visuomenės instrumentu, tenkinančiu jos poreikius. Tokius pavyzdžius įkūnija totalitariniai režimai, kuriose žmogaus gyvybė praranda bet kokią vertę. Todėl norint išsivaduoti iš tokios situacijos, būtina pačiam rasti prasmę. Suvokus, kad išorinis pasaulis, visuomenė, filosofija negali suteikti pamato, tikrumo ir atsakymų, būtina atsigręžti į savo vidų ir atsakymų ieškoti būtent ten.

Anot K. Jasperso, „ištikus“ būsenoms, artimoms nihilizmui, žmogui atsiveria galimybė ieškoti savo buvimo pasaulyje prasmės. Toks nihilizmo požiūris atsiskleidė K. Jasperso darbe „Psychologie der Weltanschauungen“ išleistu 1919 m.

K. Jaspersas į nihilizmo patirtį kviečia pažvelgti kaip į priemonę, kurioje atsiskleidžia žmogiškoji būtis, pradedami kelti iki tol nekelti klausimai susiję su amžinybe, Dievu, savo gyvenimo prasme. Nihilizmo patirtis tokiu būdu praturtina, suteikia daugiau spalvų žmogaus gyvenimui apskritai.

Todėl K. Jaspersui nihilizmas įgijo ir teigiamą konotaciją, kadangi jo patirtis leido pasireikšti žmogiškajam individualumui. Kita vertus, kadangi K. Jaspersas buvo psichiatras ir pagrindinė jo funkcija buvo psichinės sveikatos užtikrinimas, matydamas žmones, kurie yra kamuojami bejėgystės, nusivylimo, jis privalėjo reaguoti ir padėti pacientams sumažinti vidinę įtampą. Taigi, nors iš filosofinės pusės nihilizmo išgyvenimas buvo žmogaus laisvės išraiška kai žmogus, susidurdamas su savo autentiškumu, su savo tikrąją būtimi arba palūžta arba sustiprėja ir gyvena autentiškai, tačiau kaip psichiatras jis nihilizmą turėjo matyti tik kaip psichologinį reiškinį, kuris trukdo produktyviai funkcionuoti.

Kyla natūralus klausimas: kaip galima suprasti, kad žmogus „patyrė“ nihilizmą? K. Jasperso teigimu, tai įmanoma esant tik ribinėms situacijoms žmogaus gyvenime. Ribinės situacijos visuomet apsprendžia žmogiškosios būties realizaciją. Šiandien psichologijos, psichiatrijos mokslas, atsiremdamas į K. Jasperso darbus, dažiau naudoja krizės, nei ribinių situacijų sąvoką. Kuriami įvairūs intervencijos metodai, krizių sąvoka yra vis papildoma, išgryninami nauji jos aspektai.

¹⁶ E. Jünger, Über die Linie, M. Heideggerio 60 m. sukakties leidinyje „Anteile“, 1950, 256.

3. Egzistencializmo samprata

Karlas Jaspersas gimė paprastoje vokiečių valstiečių šeimoje. Būsimasis psichiatras, psichologas ir filosofas palaikė šiltus santykius su savo tėvais. Kaip pastebi J. Repšys, šeimoje buvo skatinamas savarankiškumas, eliminuota bažnytinė dvasia.

Karlas Jaspersas buvo tikras intelektualas, labai išsilavinęs žmogus. Filosofijos, psichiatrijos mokslais jis susidomėjo ganėtinai vėlai. Prieš tai K. Jaspersas studijavo mediciną, teisę.

1913 metais K. Jaspersas išleidžia veikalą „Bendroji psichopatologija“ („Allgemeine Psychopatologie“). Jau šiame darbe jis atsisako to metui būdingo psichologijos traktavimo. Jam svarbu suprasti ne tik psichikos struktūrą ir tai, kaip ji funkcionuoja, kartu jis gilinasi į žmogaus potencialo galimybes: tiek dvasines, tiek intelektualines. To meto psichiatrijos ir psichologijos mokslas žmogaus funkcionavimą apibrėžė pasitelkęs tik empirinius faktus. K. Jaspersui mokslo pateikiami metodai atrodė riboti, kadangi jam rūpėjo atskleisti kiekvieno žmogaus individualumą.¹⁷ Anot J. Repšio, K. Jasperso filosofiją galima pavadinti iracionalistine, atmetančia mokslu paremtą tikrovės pažinimą, jai priskiriama „misticizmo bruožų“. Visi įvardinti bruožai buvo būdingi egzistencializmo krypties filosofijai. Todėl toliau bus plačiau aptarta ši filosofinė kryptis.

Egzistencializmas nėra vientisa filosofinė kryptis. Atskirų mąstytojų, tokių kaip S. Kierkegardas, K. Jaspersas dėka, ši filosofinė šaka metų metais vis pasipildydavo naujomis idėjomis, išvalgomis, ko pasėkoje vietoj vienos bendrinės mokyklos susiformavo plati, turtinga filosofinė sistema. Buvo siekiama sužinoti kaip žmogus funkcionuoja, kaip galima apibrėžti jo buvimą ir kokia to buvimo esmė apskritai, kokios yra esminės, giluminės egzistencijos savybės.

Daugybė pasaulio ir lietuvių mąstytojų - Vytautas Mačernis, Alfonsas Nyka - Niliūnas, Juozas Girnius, Karlas Jaspersas, Albertas Camus ir kiti, gyvenę karo baisumų realybėje kūrė egzistencializmo filosofiją, darė ją brandesnę, gyvesnę. Egzistencinė filosofija tapo ne intelektualinio smalsumo, ne mados reikalu, tačiau kompasu, kuris padėjo dvasiai išlikti sumaištyje, ribinių situacijų tikrovėje.

Gyvenimo, mirties, kaltės, blogio, žmogaus vertės beprasmybės klausimai tapo kaip niekada aktualūs. Vietoj filosofinės abstrakcijos jie tapo realiai išgyvenama patirtimi. Daugybei rašytojų, menininkų filosofų, kūryba, filosofija tapo ne tik tam tikras būdas būti trapiame pasaulyje, tačiau ir vienintelė galimybė priešintis karo baisumams. Matant kaip žmogaus gyvybė tampa bevertė, kaip gyvenimas paverčiamas beprasmybe, buvo suprasta, kad tik tuomet išryškėja klausimai apie žmogaus prasmę, gyvenimo vertę.

Nepaisant vyraujančių požiūrių skirtumų, egzistuoja tam tikras bendrinis bruožas, vienijantis visus egzistencialistus - tai išskirtinis dėmesys žmogui ir jo buvimui pasaulyje. Iki tol vyravęs

¹⁷ J. Repšys (1972). K. Jaspersas ir egzistencializmo socialinės bei teorinės prielaidos. Problemos, 9, 85-95.

teorinis pasvarstymas apie egzistenciją bendrai pakeičiamas į susirūpinimo kupiną nuogąstavimą dėl žmogaus vietos šioje žemėje, dėl jo egzistencijos, ateities. Žmogus, būdamas kaip visko centru, egzistencialistui tampa kartu ir sprendimu ir problema, slėpiniu, ir vertybe. Sprendimu - nes atradę, kad žmogus yra visa ko įprasminojas, egzistencialistas randa tikrąją kryptį kur turi žvelgti mūsų akys. O problema - nes amžinieji klausimai, liečiantys mirtį, gyvenimo prasmę, kančią, laisvę tampa neišsprendžiami.¹⁸

Jeigu reikėtų apibrėžti kas yra egzistencialistas, geriausiai tinkantis apibūdinimas būtų - stebėtojas. Egzistencialistui neužtenka tik konstatuoti žmogiškąją būtį kaip patį faktą. Jam svarbu matyti, kaip būtis pasireiškia veikime.

Būtent ši veikimą egzistencialistas mato tik žmogiškosios egzistencijos dėka. Žmogus savo gyvenimu ir veikimu jame tampa būties įprasminuoju. Egzistencializmo, kaip filosofinio mąstymo dėka parodomas visas žmogaus gyvenimo komplikuočumas ir sudėtingos dilemos su kuriomis susiduriame kasdien.

Egzistencializmas iškėlė individo svarbą. Individualizmas tampa naująja religija, kur atmetama dievo paieška. Antrasis pasaulinis karas ir gilios psichologinės pasekmės likusios po jo, žmogų priverčia ieškoti atramos. Likti su savo kančia, vienatve, bejėgiškumu, depresija tampa nebepakeliama. Likęs vienas su savo trapumu, žmogus privalo pripažinti, kad individualizmas nebeturi ko pasiūlyti krizės akivaizdoje.

Asmens savitumo, individualumo iškėlimas, kvietimas gręžtis į save, savo potyrius, buvo pagrindinė šios filosofinės srovės užduotis. Egzistencialiniai klausimai, susiję su gyvenimo prasme, tik įgalino šios filosofinės srovės sustiprinimą. Pagrindiniai egzistencialistų klausimai:

- 1) koks žmogaus vaidmuo pasaulyje?
- 2) kokia yra gyvenimo prasmė?
- 3) kokia kančios prasmė?
- 4) kas yra mirtis?

Egzistencializmas skirtingai nuo kitų filosofinių sistemų nebuvo orientuotas į abstrakčią teorinę sistemą, tačiau rūpinosi realiais, su žmogiškąja egzistencija susijusiais klausimais.

K. Jasperso egzistencialistinė filosofija reišėsi kaip tam tikras procesas prieš vis gilėjantį dehumanizacijos procesą visuomeninių ir asmeninių santykių plotmėje. K. Jaspersas kritikavo individo padėtį industrializuotoje visuomenėje. Žmogaus būtį jis matė kaip betikslį, pilką buvimą, kuris atima visą individo potencialą. Buvimas visuomenėje, K. Jasperso nuomone, buvo grėsmė.

¹⁸ A.C. Grayling. Reikšmingiausios idėjos. Asmeninis vadovas gyvenantiems XXI amžiuje. Leidykla Eugrimas, 2014.

Visuomenės dėka atimamas individualumas, galimybė savarankiškai mąstyti ir priimti sprendimus. Žmogaus gyvenimas yra „tampomas už virvučių“.

Ši antihumaniška situacija, kurioje griauamas žmogaus orumas leido steigti „Jasperiškai kovai“ už žmogaus būvį. Visa mąstytojo filosofija buvo nukreipta į individą. K. Jaspersas teigė, kad filosofijos tikslas yra leisti žmogui pasiekti savo būties aukštumas. K. Jasperso filosofija atmetė bet kokius empirinius postulatus ir faktus. K. Jasperso teigimu, tikra filosofija turi būti nukreipta į individo gelmės ir potencialo atskleisti.

XX amžius pasižymėjo kaip ypatingai daugiaspalvis. Viena vertus mokslo, technologiniai pasiekimai žmoniją praturtino ir suteikė jai iki tol nematytų galimybių, laimėjimų, tikėjimą žmogaus galimybėmis. Kita vertus atvėrė iki tol neįsisąmonintas problemas: pesimizmą, apatiją, prasmės nebuvimą, baimę dėl civilizacijos ateities. Taigi galima teigti, kad tokiam fone iš esmės pradedami kelti prasmės klausimai.

Prasmė kaip pažinimo objektas atrandamas egzistencinės - fenomenologinės krypties filosofijoje. Prasmė gali būti suprantama kaip esminė sąvoka, apibūdinanti žmogaus ir jį supančio pasaulio - tikrovės aplinką. Prasmės klausimai buvo keliami tiek filosofiniame, tiek religiniame ir psichologiniame tyrimų lauke.¹⁹

Psichologijoje prasmė nagrinėjama per asmens veiklos santykį su elgesiu. Pabrėžiamas vidinis žmogaus kryptingumas, motyvacija. Viena ryškiausių egzistencinės psichologijos figūrų, nagrinėjusių prasmės klausimą, buvo psichologas - psichoterapeutas Viktoras Franklis.

Egzistencinės krypties psichologams prasmės ieškojimas – varomoji jėga, kuri padeda įveikti visas negandas ir taip įveikti beprasmybę, apatiją. Pagrindinis egzistencinės psichologijos principas teigė, kad žmogus iš esmės yra unikalus, autentiškas, geras. Egzistencinė psichologija rėmėsi egzistencialistinės filosofijos ir humanistinės psichologijos pagrindiniais principais. Galima išskirti tokius bendrinius bruožus:²⁰

- a) kiekvienas asmuo yra unikalus;
- b) kiekvienas asmuo turi būti vertinamas kaip visuma;
- c) žmogus – veikli, kūrybinga būtybė;
- d) žmogui būdinga siekti savirealizacijos;
- e) žmogus atviras jį supančiam pasauliui;
- f) žmogus iš prigimties yra laisvas rinktis;
- g) žmogus iš prigimties yra geras.

¹⁹ Aramavičiūtė, V. (2005). Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. *Acta paedagogica vilnensia*, (14), 18-27.

²⁰ R. Kočiūnas, (1996). Existential psychology and therapy: An outline of human being dilemmas. *Psichologija*, 15, 5-25.

Visuomenės primetama žmogaus dehumanizacija, tapatybės nykimas K. Jaspersą paverčia idėjiniu maištininku, besipriešinančiu visuomenės siekiams pavergti individo dvasią. K. Jaspersas, supratęs visą vyraujančio laikmečio, kuriame gyveno, situacijos komplikotumą ir beviltiškumą, savo idėjomis ir filosofija tapo žmogaus unikalumo gynėju. Matydamas situaciją, kurioje eliminuojamos bet kokios savo tapatybės paieškos galimybės, jis ieškojo būdų, kaip reiktų pasipriešinti esamai situacijai. Klausė: kas tapatumo netenkančiam žmogui gali suteikti vilties?

Savo filosofijoje K. Jaspersas pagrindinį dėmesį skiria ne empirinei teorinei prieigai, o norui parodyti žmogaus potencialo gelmę. K. Jaspersui filosofija nėra teorijų kratinys. Anot jo, tai nuolatinė žmogų lydinti palydovė. K. Jasperso filosofija visuomet „eina kartu su žmogumi“. Būti kartu su ja - yra jo pašaukimas bei lemtis: „*Ji (filosofija) gali remtis tikrai jėgomis, kurios kiekvieną žmogų iš tikrųjų verčia filosofuoti. Ji gali žinoti, kad skatina žmogų betiksliam, nieko bendro su klausimu dėl naudos ir žalos pasauliui neturinčiam dalykui ir kad ji gyvuos tol, kol gyvens žmonės. Netgi jai priešiškos jėgos negali neapmąstyti savo prasmės ir nesukurti mąstymo klišių, kurios yra filosofijos pakaitalas, tačiau tarnauja tikslingai veiklai, kaip marksizmas, fašizmas. Net tokios mąstymo klišės parodo, kad žmogus be filosofijos apsieiti negali. Filosofija visada su mumis*”.²¹

J. Repšys K. Jasperso filosofiją apibūdina kaip irracionalistinę, propaguojančią kraštutinį individualizmą. Jis teigia, kad K. Jaspersas kritikavo filosofijoje vyraujančią racionalistinę tradiciją, kurią matė kaip vienašališką ir nepaliekančią galimybes spręsti žmogaus problematikos iš esmės.²²

Anot R. G. Rugevičiūtės, norint suprasti egzistencialistus (įskaitant ir K. Jaspersą), turime suvokti, kas yra egzistencinis mąstymas. Kaip teigia autorė, egzistencinio mąstymo esmė - kelti žmogaus būties esmės klausimą. Kokia žmogaus gyvenimo prasmė? Koks žmogaus požiūris į gyvenimą, Dievą, mirtį? Kitaip tariant, keliami egzistenciniai klausimai, verčiantys ieškoti santykio su savimi ir pasauliu. Tai yra kvietimas ieškoti, analizuoti, mąstyti, kelti klausimus, kokia kryptimi juda žmogus.²³

Gręžimasi į save, kaip vieną pagrindinių filosofijos uždavinių, įvardina ir K. Jaspersas. Jis teigia: „*Filosofavimas yra ryžtas atsiverti ištakoms, sugrįžti į save ir, kiek leidžia jėgos, suaktyvinti save vidiniais veiksmais. Tiesa, kasdienėje egzistencijoje, visų pirma tenka atlikti realias užduotis, nusilenkti dienos reikalavimams. Tačiau tuo nepasitenkinti, o, priešingai, į kasdienį darbą ir smulkių tikslų vaikymąsi žvelgti kaip į savimaršos kelią ir visą tai patirti kaip praradimą ir kaltę - štai kas yra trokšti filosofinio gyvenimo būdo. Be to, labai svarbu rimtai žiūrėti į tai, ką patiri drauge su kitais žmonėmis, į laimę ir skausmą, į sėkmę ir nesėkmę, į sielos sutemas bei sumaištį.*

²¹ Karl Jaspers. Filosofijos įvadas. Vilnius. „Pradų“ leidykla, 1998

²² J. Repšys (1972). Žmogaus koncepcija K. Jasperso filosofijoje. Problemos, 10, 55-71.

²³ R. G. Rugevičiūtė (2010). Egzistenciniu mąstymu grindžiamas tikybos mokymas. Pedagogika, (100), 115-127.

*Neužsimiršti, neišsisukinėti, bet suaktyvinti visą savo vidujybę, nelikti abejingam, bet apmąstyti — štai koks yra filosofinis gyvenimo būdas”.*²⁴

K. Jasperso minima filosofinį mąstymą galima sugretinti su egzistencijos terapijos principais.

Egzistencinės psichoterapijos ištakos buvo siejamos su danų filosofu, egzistencialistu Siorenu Kierkegaardu. Jo idėjos buvo priešingos filosofui Georgui Hegeliui, kuris akcentavo objektyvizmą. Objektyvizmas reiškia, kad tikrovė yra tiksliai ir objektyviai apibrėžiama. S. Kierkegaardas kaip alternatyvą pasiūlė subjektyvizmą, taip kviečiantis atkreipti dėmesį į asmeninių patirčių svarbą.

Egzistencinė terapija buvo tas vidurio kelias, kuris savyje talpino ir subjektyvios žmogiškosios patirties momentą ir objektyvios realybės buvimo neatsiejamumą.

Šį momentą akcentavo psichologai, egzistencialistai Kirk J. Schneideris ir Rollo May: „Nei objektyvizmas, pabrėžiantis viešai patikrinamus ir pamatuojamus faktus, nei subjektyvizmas, akcentuojantis individualumą ir emocijų savitumą, negali pavieniui pateikti viso žmogaus veikimo paveiklo. Tik juos imant kartu galime suvokti savo būseną” (Schneider, May, 1995, p.57).

Reikėtų pastebėti, kad kalbėti apie požiūrį į žmogų egzistencinėje terapijoje yra labai sunku. Bet koks noras apibrėžti žmogų iš savęs yra jau klaidingas, nes jau savaime redukuoja asmenį. Kitaip tariant, skatina į žmogų žvelgti taip, kaip daro psichologijos mokyklos: pavyzdžiui, psichoanalizė, biheviorizmas. Egzistencinės terapijos atstovai nenorėdami siauro požiūrio atsisakė šios patirties.

R. Kočiūnas išskiria kelis kertinius momentus, kas sudaro egzistencinės terapijos pagrindą:

1) Egzistenciniai psichoterapeutai turi nuostatą, kad žmogaus gyvenimas nepaisant jokių teigiamų ar neigiamų aplinkybių turi prasmę. Siekiant atrasti tą prasmę privaloma turėti, formuoti pozityvią nuostatą į gyvenimą.

2) Skirtingai, nei humanistinės psichologijos atstovai, kurie žmogaus prigimtį laikė pozityvia, egzistenciniai terapeutai teigia, kad žmogus savo pasirinkimais gali judėti tiek konstruktyvia, tiek destruktivia kryptimi.

3) Egzistenciniai psichoterapeutai tiki, kad esame sąlygoti laisvės galimybės. Suvokiant kaip duotoji laisvė leidžia funkcionuoti kasdieniniame gyvenime, galima įvertinti gyvenimo duotus ribotumus ir privalumus.

Pirmasis egzistencinę psichoterapiją pradėjo taikyti Viktoras Franklis. Šiandieniniame psichologijos pasaulyje V. Franklio taikytas metodas vadinasi *logoterapija*.

Logoterapijos teigimu, žmogus egzistuoja trijose plotmėse: biologinėje, psichologinėje, dvasinėje.

²⁴ Karl Jaspers. *Filosofijos įvadas*. Vilnius. „Pradų” leidykla, 1998.

Biologinis ir psichologinis lygmuo žmogų sieja su gyvulišku pasauliu. Žmogus tampa žmogumi tik pasiekęs trečiąjį dvasinį lygmenį. Jeigu, anot psichoanalizės, asmens veiksmų varomoji jėga yra malonumas, tai logoterapeutai varomąją jėga laiko prasmę. Tik atradus gyvenimo prasmę, visiškai patenkinami ir kiti poreikiai: malonumo, aktualizacijos, pranašumo.

Panašus mąstymas būdingas ir Karlui Jaspersui. Jo teigimu, visas žmogaus gyvenimas vyksta trijose plotmėse:²⁵

- juslinėje;
- egzistencinėje;
- transcendentinėje.

Prasmė, kaip tikrovės pažinimo matas ir objektas, buvo išryškinta egzistencinės - fenomenologinės krypties filosofų veikaluose (E. Husserlio, K. Jasperso, M. Heideggerio).

Prancūzų egzistencialistas M. Merleau - Ponty prasmę suvokia, kaip fundamentalią būties sąvoką, kurios dėka pradėdamas suvokti asmens santykis su jį supančiu pasauliu.

Anot V. Aramavičiūtės, vokiečių filosofas P. J. Tillich prasmę mato kaip svarbiausią dėmenį, padedantį formuoti savo vidinį pasaulį. Žmogus tampa žmogumi, kuomet kuria savo vidų, atitinkantį tam tikras prasmes. Jei netenkama prasmės, netenkama ir dvasinio pasaulio. To pasėkoje gali išsivystyti nerimas, neurozė, depresija ir kitos šiuolaikinį žmogų lydinčios ligos.

Prasmės apibrėžimų galime rasti ir lietuviškoje filosofinėje mintyje. Anot V. Aramavičiūtės, mąstytojas Vydūnas daug metų besidomintis Indijos šventaisiais raštais, prasmę matė kaip fundamentalų būties dėmenį, per kurį yra išaukštinamas žmoniškumas.²⁶

A. Maceinos teigimu, žlugus gyvenimiškai prasmei, žlunga ir žmogiškoji egzistencija. Tokiu būdu žmogų ištinka savotiška tragedija. Prasmės paieška yra tai, kas suteikia žmogaus egzistencijos pagrindą. Todėl ne veltui egzistencialistų darbuose žmogus vaizduojamas kaip amžinas keliauninkas. Tarkime, poeto Vytauto Mačernio eilėraščiuose šis motyvas yra ganėtinai ryškus: „*Neniekinu aš žemės nei dangaus; Bet, kol gyvens čionai žmogus; Jis nesupras lemties ir kaip naktis niūrus; Ir linksmas kaip diena nežinomu keliu kelias*“.²⁷ Taigi matome, kad ne emocinė, ne dvasinė būseną lemia ieškojimą. Keliauti, nesuprasti ir ieškoti prasmės yra žmogiškosios lemties dalis.

Filosofinėje plotmėje prasmė yra neatsiejama nuo interpretacijos. Psichologiniame lauke prasmė nagrinėjama žmogaus veiklos ir elgesio fone. Prasmė neatsiejama nuo psichinių procesų,

²⁵ Апполонова, Ю. С., & Черданцева, И. В. (2016). Специфика понимания экзистенции в философии К. Ясперса.

²⁶ Aramavičiūtė, V. (2005). Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. *Acta paedagogica vilnensia*, (14), 18-27.

²⁷ V. Mačernis. Kvaila istorija. Macernio.landyne.lt žiūrėta [2023-02-01].

motyvacijos, asmens kryptingumo, gyvenimo stiliaus. Psichiatro ir psichologo V. Franklio supratimu, prasmė yra savotiška varomoji jėga, motyvacinis faktorius, kurio dėka žmogui yra suteikiamas kryptingumas, nulemiama raida. V. Frankliui prasmė yra asmenybės brandos kriterijus. Prasmės nebuvimas lemia ir neurogeninės neurozės atsiradimą.

V. Franklio teigimu, gyvenimo prasmė atrandama tik pasitelkus laisvą valią ir apsisprendimą. V. Franklis pabrėžė, kad žmogus negali būti visiškai laisvas. Nuo pat gimimo jis yra apribotas laiko, erdvės, genetikos faktorių. Anot V. Franklio, šie faktoriai nėra lemiantys pasirinkimus, motyvaciją. Už visų žmogiškųjų veiksmų slypi apsisprendimas. V. Franklis žmogiškojo apsisprendimo svarbą išryškina remdamasis ne filosofiniais samprotavimais, bet savo asmenine patirtimi. Garsiojoje savo knygoje „*Žmogus ieško prasmės*“ psichiatras aprašo savo išgyvenimus būnant fašistinėje koncentracijos stovykloje.

V. Franklis pastebi: „*Koncentracijų stovyklose, tose gyvųjų žmonių laboratorijose, stebėjome ir matėme, kaip kai kurie iš mūsų draugų elgėsi kaip kiaulės, tuo tarpu kiti — kaip šventieji. Žmogus savyje nešioja abi šias galimybes (tapti kiaule ar šventuoju). Kuri iš jų bus įgyvendinta, priklausys nuo apsisprendimo, o ne nuo sąlygų*”.²⁸

Logoterapijos sekėjų įsitikinimu, kiekviena psichoterapijos rūšis implikuoja atitinkamą požiūrį į žmogų ir jo vietą gyvenime. Todėl sąmoningai ar ne, bet koks terapeutas pacientui „primeta“ savo įsitikinimus, pasaulėžiūrą.

Taigi logoterapija, skirtingai nei psichoanalizė, dirba ne su paciento pasąmone, o analizuoja paciento gyvenimo istoriją, patirtį.

Anot A. Paškaus, Britų psichologas Hansas Eysenckas teigė, kad psichoanalizės laikai ir efektyvumas seniai užmarštyje. Daugiau ji nebeturi mums ko duoti. Todėl tiek jis, tiek kiti psichoterapeutai sutiko, kad būtina ieškoti kitų metodų, galinčių padėti žmogui.

Logoterapijos metodo tikslas yra padėti žmogui susigaudyti gyvenime, atrasti vertybes, kuriomis vadovaujantis pacientas atrastų daugiau prasmės. Skirtingai nuo psichoanalitiko, kuris yra orientuotas į žmogaus praeities išgyvenimus, logoterapeutai fokusuojasi į paciento ateitį.

Kitaip nei daugybė psichoterapeutinių judėjimų, kurie orientuojasi į neigiamų jausmų, patirčių pašalinimą, logoterapeutai akcentuoja įvairių žmogiškų patirčių pripažinimą ir išgyvenimą. Logoterapeutas kviečia įsisąmoninti savo jausmus ir būsenas bei priimti kančią, liūdesį, savo bejėgiškumą kaip normalią gyvenimišką patirtį, kurios nereikia vengti ar nuo jos bėgti, ir ieškoti, kaip tokios patirtys gali praturtinti gyvenimą.

²⁸ Antanas Paškus. Ateitininkas studentas laiko dvasios perspektyvoje. Bernardinai.lt. 2014, žiūrėta 2023 03 19

Logoterapija tapo populiari bei patraukli ir taip religingų žmonių. Jei anksčiau psichologai, o ypač psichoanalitikai, nuvertindavo religijos svarbą žmogaus gyvenime, tai logoterapeutams religija buvo svarbi kaip žmogaus gijimą bei vertybių formavimąsi implikuojantis dėmuo.

Taigi, jeigu anksčiau psichologai mėgino prisiimti sau dvasininkų, kunigų vietą, o psichologija paversti religija, tai logoterapija šiuo požiūriu yra kuklesnė. Logoterapeutas mėgina suteikti aiškesnį tikrovės matymą, tačiau nesiima spręsti kokia ta tikrovė yra.

Šiandien psichologai vis labiau sutinka, kad norint bet kokią terapiją padaryti efektyvesne, reikia kuo geriau pažinti pacientą. Ypatingai tokią užduotį kelia biheivistai, kognityvinės terapijos atstovai, kurie savo darbo metoduose dirba su paciento įsitikinimais, susiformavusiais gyvenimo eigoje ir turinčiais įtakos paciento tikrovės vertinimui.

Logoterapinė asmenybės samprata stengiasi pasitelkti įvairių psichologijos mokslo krypčių surinktas žinias apie žmogų. Ši laikysena panaši į Karlo Jasperso filosofinio mąstymo sampratą.

Kaip ir egzistencinės krypties terapeutai, K. Jaspersas teigia, kad tik priimant gelmines patirtis, įmanomas savęs pažinimas.

Filosofė R. M. Vabalaitė teigia, kad K. Jaspersas šią situaciją apibūdino kaip „buvimo-duotu-sau-pačiam pasyvumą“. Pasinėrus į patirčių aprėptį, atsiskleidžia „tikroji būtis“. Anot R. M. Vabalaitės, aprėpties negalima įvardinti, negalima iki galo suprasti. Tai nuolat besiplečiantis žmogaus vienovę su aplinka galintis apibrėžti terminas. Implikuojama, kad žmogaus patirties laukas turi vis naujų horizontų, todėl iš esmės mūsų visa būtis nuolat skleidžiasi, plečiasi. Negalima nusakyti kur patyrimų pabaiga, tačiau galima šiai aprėptčiai likti atviram. Toks atvirumas, naujų troškimų patirtis, beatodairiškas priėmimas primena K. Jasperso minimą vaiko gebėjimą priartėti prie tos būsenos, kuomet būtis linkusi atsiskleisti. Todėl žmogus, norėdamas atsiverti sau, privalo likti savęs priėmimo būsenoje. Tokia laikysena yra panaši į egzistencinės terapijos principą praktikuoti vis gilesnį savęs buvimo aplinkoje priėmimą ir įsisąmoninimą.²⁹

Anot K. Jasperso, buvimas pačiu savimi yra būseną, kuri neatsiejama nuo filosofinio mąstymo. Pasak mąstytojo, tai geriausiai atspindi vaikai ir „psichiniai ligoniai“. Vaikai stebisi: „*Aš vis bandau galvoti, kad esu kas nors kitas, o vis tiek visada esu ašis. Vaikas prisiliečia prie tikrumo ištakų, prie būties suvokimo savimonės. Jį stebina savasties mįslė, kurios nesuvoksi iš nieko kito. Klausdamas, jis stovi prie šios ribos. Kai kurie psichiniai sutrikimai prasideda sukrečiančiais metafiziniais apreiškimais, kurie, tiesa, nei savo pavidalu, nei kalbine išraiška negali turėti objektyvios reikšmės, išskyrus tokius atvejus, kaip poeto Holderlino ar tapytojo Van Gogh'o. Tačiau kas juos girdi, negali atsikratyti įspūdžio, kad čia nurinkta uždanga, už kurios mes paprastai gyvename. Kai kurie sveiki žmonės pabudami iš miego taip pat patiria bauginamai galias tiesas,*

²⁹ R. M. Vabalaitė (2019). Tikrosios savasties paieškos Karlo Jasperso filosofijoje. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (100), 68-75.

kurios visai pabudus vėl išnyksta, palikdamos jausmą, kad mes praradome jas amžinai. Giliai prasmingas yra teiginys: „Vaikai ir kvailiai sako teisybę“.³⁰

Filosofinio mąstymo tikslą K. Jaspersas matė galimybėje tapti pačiu savimi. Jo teigimu, mąstymas negali prasidėti paviršiuje, kadangi tikslai ir pats mūsų žmogiškasis buvimas yra baigtinis bei sąlygotas įvairių patirčių. K. Jasperso teigimu, mums visiems yra būdinga intuityvi savivoka. Tuo metu, kai pajaučiame norą save suprasti, ikirefleksinis suvokimas pradingsta ir žmogus įsisąmonina, kad ir jis pats sau ir jo buvimas nėra savaime akivaizdus reiškinys.

Filosofinio mąstymo dėka permažstoma mūsų vieta, gyvenimo prasmė, santykis su visuomene ir savimi pačiu.

4. Ribinių situacijų analizė

Dažniausiai mes tikimės, kad atsidursime tik nereikšmingose, neįpareigojančiose situacijose, kad situacijos, su kuriomis susidursime, geriausiai atspindi mūsų interesus, kad jas galėsime pakreipti savo naudai arba sutalpinti į mums suprantamus suvokimo rėmus. Mes tikimės viskam rasti racionalų paaiškinimą. Susidūrę su kitokiomis, neįprastomis, logikai ir įprastiniam suvokimui nepavaldžiomis situacijomis, dažnai nusiviliame, prarandame optimizmą. Todėl tokias patirtis, kai tenka su jomis susidurti, esame linkę ignoruoti, priimti neigiamai, patirti neviltį ir kitus neigiamus jausmus. Šias nemalonias situacijas Karlas Jaspersas vadino ribinėmis.

Anot Karlo Jasperso, ribines situacijas yra mūsų būties pamatinės apraiškos. Šių situacijų mes negalime pakeisti arba jų išvengti. Tačiau jų įsisąmoninimas yra viena giliausių dovanų, kurias gali padovanoti gyvenimas. Kasdieniame gyvenime jos yra nepastebimos. Žmogus pamiršta, kad jis vieną dieną mirs, nepamažsto apie tai, kad egzistuoja kaltė, nežino kaip reikės išbūti kančios akivaizdoje.³¹

K. Jaspersas teigė, kad žmogui yra būdingas naivumas priimant šį pasaulį ir jo tikrovę. Tarkime žmogui, išgyvenančiam laimingas akimirkas, yra būdingas tarsi „sąmonės susiaurėjimas“. Jo dėka jis pasaulį priima neadekvačiai, nemato platesnio vaizdo. Būdamas laimingas, žmogus perdėtai pasitiki savo jėgomis. Tuo metu jis pasitiki viskuo ir visais, randasi dabarties akimirkoje ir nenori nieko žinoti kas dedasi už žmonėms įprasto pasaulio suvokimo ribų.

Tuo tarpu ribinėse situacijose atsiveria tikroji būtis. Toji būtis yra aukščiau mums regimos nykstančios šio pasaulio būties. Šioji būtis gali būti laikoma atvertimi į Anapus. K. Jaspersas išskiria keturias pagrindines ribines situacijas:

³⁰ Karl Jaspers. Filosofijos įvadas. Vilnius. „Pradų“ leidykla, 1998

³¹ J. Repšys, (1972). Žmogaus koncepcija K. Jasperso filosofijoje. Problemos, 10, 55-71.

- a) Kova;
- b) Kaltė;
- c) Mirtis;
- d) Kančia.

Kova - ribinė situacija, kuomet yra būtina kovoti už savo egzistencinį būvį. Žmogaus egzistavimo faktas suponuoja pačią kovos būtinybę. Būdamas socialine būtybe ir gyvendamas tarp kitų socialinių būtybių, jis privalo kovoti už savo išlikimo faktą ir ginti savo interesus. Toks žmogiškojo būvio suvokimas labai primintų Č. Darwino evoliucijos teoriją. Visgi K. Jaspersas neapsiribojo tik biologine žmogaus kilme. K. Jaspersas žmogų matė kaip socialinę, biologinę ir dvasinę būtybę, todėl ir situacijos, kurias žmogus išgyvena apima visus šiuos aspektus.

L. Jaspersas, išgyvenęs Antrojo pasaulinio karo baisumus, ypatingai didelį dėmesį skyrė kaltės klausimui. Karlą Jaspersą domino vokiečių ir nacionalsocialistų įvykdyti nusikaltimai. Sukrėstas karo baisumų, filosofas mąstė apie priežastis, dėl kurių įmanomi žiaurūs veiksmai prieš tautą, žmogų apskritai. K. Jaspersą domino ar tokius veiksmus iššaukia vieno valstybės vadovo polinkis į destrukciją, ar tai kolektyvinė visos tautos atsakomybė. O galbūt kiekvieno žmogaus asmeninė atsakomybė kaip išbūti situacijoje laikotarpyje, kur tenka rinktis buvimą tarp žmoniškumo ir nužmogėjimo?³²

Kaltei, kaip ribinei situacijai, per kurią kuriamas santykis su savimi ir egzistencija, K. Jaspersas skyrė ypatingą dėmesį. Po karo 1946 m. jis išleido straipsnį „Kaltės jausmas“, kur plačiau nagrinėjo kaltės sąvoką.

K. Jaspersas išskyrė keturias kaltės rūšis:

1. *Kriminalinė kaltė* - tokia kaltės forma, kuri yra apibrėžiama teisėsaugos institucijų. Tai veiksmai, kuriuos draudžia įstatymas.

2. *Politinė kaltė* - žalingus padarinius sukeltantys veiksmai, kuriuos užtraukia valstybės vadovai, o padarinius turi kęsti piliečiai. Piliečiai, rinkdami valdžios atstovus, kurie elgiasi žalingai, taip pat yra atsakingi ir kalti dėl savo valdžios sukeltų neigiamų padarinių.

3. *Moralinė kaltė* - kaltės forma, kurią kiekvienas žmogus jaučia asmeniškai. Šiuo atveju nuo kolektyvinio jausmo pereinama prie individualaus suvokimo apie savo veiksmų neigiamus padarinius. Moralinę kaltę sukelia sąžinė.

4. *Metafizinė kaltė* - kaltės forma, kylanti dėl neigiamų veiksmų, kurie nebuvo sustabdyti. Kadangi esame visi susaistyti tarpusavyje ir mūsų veiksmai turi įtakos vienas kitų gyvenimams,

³² A. Germanavičius (2014). Kaltės fenomenai medicinos, psichologijos ir psichiatrijos aspektais. *Darbai ir dienos*, (62), 177-186.

privalome jausti atsakomybę už savo vaidmenį pasaulyje. Todėl anot Jasperso, tokį suvokimą gali formuoti tik vidinis ryšys su Dievu, nes, turėdamas religinį jausmą, žmogus pradeda jausti atsakomybę už Dievo kūrinis. Kaltu tampama ne tik tada, kai padaromas blogis, bet ir tuomet, kai jis yra nestabdomas.³³

Kaltės, kaip žmogiškojo buvimo esmę, matė tiek Sigmundas Freudas ir jo pasekėjai, tiek psichologai, psichiatrai, besidominantys egzistencializmo idėjomis. Anuomet stebint pacientus, sergančius neuroze ar kitomis psichikos ligomis, dažnai kildavo klausimas ar šios būsenos kyla iš kaltės jausmo? O gal atvirkščiai kaltės jausmas apsaugo psichiką ir žmogų nuo destruktivių poelgių? Toliau mėginsime apžvelgti, ką apie tai sako psichologijos mokslas.³⁴

Psichologijos mokslo požiūriu, kaltės atsiradimą reikėtų sieti su psichoanalizės teorija, pagal kurią *super ego* sukelia kaltę tuomet, kai ego susiduria su tėvų, visuomenės ir autoritetų primestais reikalavimais, nuostatomis. Kiekviename asmenybės raidos etape atsirandantys gyvenimo įvykiai tampa specifiniais, kaltę remiantis veiksniais, formuojasi moralinės nuostatos bei įsisąmoninama, kas yra leistina, kas ne. Kai susidurti su kalte tampa per sunku, tuomet psichika elgiasi gynybiškai. Susiformuoja panikos, nerimo priepuoliai, atsiranda priklausomybės nuo alkoholio ir psichotropinių medžiagų, gali išsikreipti realybės suvokimas - atsirasti kludiesiai, psichozės požymiai.

Egzistencinio psichologo R. Kočiūno teigimu, kaltę reiktų suvokti kaip atsiveriančių, naujų gyvenimo galimybių atmetimo pasekmę. Ontologinė kaltė, kai atsisakoma rinktis, yra viena egzistencinės kaltės formų. Jai daug dėmesio skiria egzistencinės psichologijos mokslas, kuris teigia, kad kaltas yra absoliučiai bet koks žmogus. Žmogus yra kaltas prieš artimuosius ir svetimus, prieš visuomenę, nes turėdamas ribotą suvokimą, savo artimuosius ir aplinką žmogus vertina per asmeninį suvokimą. Tai reiškia, kad žmogus praranda galimybę suvokti tikruosius kito žmogaus poreikius, iškreipiama giliausia kito žmogaus esmė. Žmogus nemato kito žmogaus. Tai reiškia, kad pasaulyje neįmanoma autentiška komunikacija, nes kiekvienas yra savo projekcijų, vaizdinių apie kitus nešiotojas.³⁵

Tačiau būtina pažymėti, kad ši kaltė kyla ne dėl mūsų moralinio nuopuolio ar trūkumų. Tai greičiau yra prigimtinio individualumo ir unikalumo pasekmė, kuriuo yra apdovanotas kiekvienas žmogus. Šioji prigimtine ypatybė yra ne trūkumas, bet dovana. Tik suvokus savo suvokimo ribas, atsiveria galimybė į kitus žvelgti nuolankiai, atlaidžiai bei su užuojauta, suprasti, kad kiekvienas su savimi nešiojamės ribotumą.

Martinas Buberis teigė, kad norint atsikratyti šios kaltės, būtina stotis veidu į Dievo veidą: „*Žinoma, tas, kas stojasi Dievo Veido akivaizdoje, peržengia pareigą ir kalte, bet ne todėl,*

³³ A. Germanavičius (2014). Kaltės fenomenai medicinos, psichologijos ir psichiatrijos aspektais. Darbai ir dienos, (62), 177-186.

³⁴ Antanas Sužiedėlis. „Kaltės sąvoka psichinio sutrikimo samprotyje“, Roma, 1969, p. 319–332

³⁵ R. Kočiūnas (1996). Existential psychology and therapy: An outline of human being dilemmas. Psichologija, 15, 5-25.

kad pasitraukia iš pasaulio, o kad su juo iš tikro suartėja. Įpareigoti ir kalti esame tik svetimajam: savajam esame palankūs ir mylintys. Tik tam, kas stojasi Veido akivaizdoje, esamybės pilnatvėje galutinai atsiveria amžinybės nušviestas pasaulis, ir tada jis gali vienu atsikvėpimu visų esybių esmei (zur Wesenheit aller Wesen) tarti Tu.

*Daugiau nebėra įtampos tarp pasaulio ir Dievo, yra tik Viena Tikrovė. Toks žmogus nenusimetė savo atsakomybės: baigtinės, padarinius skaičiuojančios atsakomybės kančią jis pakeitė galingu begalinės atsakomybės skrydžiu, pakeitė ją meilės atsakomybės už visą, neišmatuojamą pasaulio istoriją galia (Gewalt), giliu angažuotumu pasauliui Dievo Veido akivaizdoje”.*³⁶

Šiame M. Buberio teiginyje galima rasti panašumų su K. Jasperso minima metafizine kalte, kuomet žmogaus atsakomybės spektras padidėja ir iš individualaus būvio pereinama į universalųjį. Turint santykį su viskuo kas supa, atsiranda atsakomybė, bei kaltės jausmas.

Toks egzistencinių psichologų požiūris labai skyrėsi nuo bihevioristinės psichologijos šalininkų. Pavyzdžiui, B. F. Skinnerio teigimu, kaltė turi tik juridinę prasmę. Kaltė - tai visuomenės tvarkai prieštaraujantis veiksmas, kuris yra baudžiamas įstatymo nustatyta tvarka.³⁷

Vidinio kaltės, kaip beje ir gėdos, jausmo bihevioristai nepripažino, kadangi anot jų gėris ir blogis - reliatyvios sąvokos. Visuomenė turi galią formuoti ir pati formuoja savo lūkesčius bei renkasi už kokį elgesį bausti, o už kokį reikia apdovanoti. Tai galima pastebėti stebint mažus vaikus, kuomet tėvai, auklėtojai ar kiti autoritetingi asmenys už „gerą“ elgesį vaikus pagiria ar apdovanoja, o už nepriimtina būdžia. Tokia kaltės forma panašiausia su K. Jasperso minima kriminaline kalte.

Humanistinės psichologijos šalininkai siekė šį suvokimą atitaisyti. Laikydami, kad kiekvienas žmogus yra unikalus, autentiškas, jie teigė, kad bet kuris jausmas, primetamas visuomenės, yra patologiškas, nenatūralus. Todėl kaltė, gėda ir kiti neigiami jausmai yra represyvos visuomenės rezultatas, trukdantis pasireikšti asmens unikalumui. Kita vertus humanistinės psichologijos šalininkai neneigė, kad norint, kad visuomenė funkcionuotų pilnavertiškai, reikia palaikyti kaltės jausmą bei kitus jausmus, galinčius pasmerkti netinkamą elgesį.³⁸

Viktoro Franklio teigimu, „tikroji kaltė“ atsiranda tuomet, kai žmogus išgyvena endogeninę depresiją. Psichologijos požiūriu endogeninė depresija - tai lėtinis, dažnas susirgimas, sukeliantis negalvimus. Šita depresijos forma padidina savižudybės riziką.³⁹

V. Franklis teigė: „*Ne itin pagrįstais laikau argumentus, kad tokiais atvejais nereikėtų „nutrunkvilizuoti“ kaltės jausmo, nes jo pagrindas – tikra kaltė. Tam tikru, būtent egzistenciniu, požiūriu kaltas kiekvienas iš mūsų; tačiau žmogaus, sergančio endogenine depresija, kaltės jausmas*

³⁶ M. Buber. Dialogo principas I. Aš ir Tu. Katalikų pasaulis. Vilnius, 1998.

³⁷ D. Katiliūtė-Bojdstun (1997). Behaviorism and humanistic psychology: Two views of human nature in an individualistic society. *Psichologija*, 16, 8-33.

³⁸ D. Katiliūtė-Bojdstun (1997). Behaviorism and humanistic psychology: Two views of human nature in an individualistic society. *Psichologija*, 16, 8-33.

³⁹ A. Šiurkutė¹, M. Karnickas, E. Ulevičiūtė-Šigajevienė, J. Lengvenienė, & V. Mačiulis¹, (2016). Endogeninių depresijų psichopatologija ir klinika. *SVEIKATOS*, 26(1), 39.

*toks perdėtas, toks neproporcingai stiprus, kad gali pastūmėti jį į neviltį ir savižudybę. Jei per atoslūgį pasimato rifas, niekas nesiryš tvirtinti, esą rifas sukėlė atoslūgį. Analogiškai endogeninės depresijos fazė išryškina kaltę, priklausančią žmogiškos būties pagrindui, išryškina ją iškreiptais mastais, tačiau tai toli gražu nereiškia, kad tokia egzistencinė kaltė yra ir endogeninės depresijos „pagrindas“ psichogenezės ar noogenezės prasme”.*⁴⁰

Sekanti K. Jasperso ribinė situacija, kuri bus aptarta yra kančia. Kančia neišvengiamai mus lydi visą laisvosios egzistencijos reiškiamą patirtinėje tikrovėje. Jei laimė, nerūpestingumas tarsi „užmigdo“ žmogaus egzistenciją, kančia turi ją vis naujai žadinti. Kančios ribojamas žmogus gyvena įtampoje tarp noro sakyti „taip“ ir negalės ši „taip“ ištarti. Kančia yra gyvenimo duotybė ir neišvengiamybė. Tačiau ką daryti, kad, tai įsisąmoninus, neprarasti jėgų gyventi, gebėti patirti gyvenimo džiaugsmą bei matyti gyvenimo prasmę?

A. Ramono teigimu, kančia nėra destruktivi tik tuomet, kai ji įgauna prasmę. Priešingu atveju, kančios paveiktas ir išėities nerandantis žmogus gali kvestionuoti Dievo meilės ir gailėstingumo klausimą. Kaip galima tikėti Dievo meile, kai esi priverstas susidurti su neteisybe, skausmu? A. Ramonas (2008) teigia, kad tokioje žmogiškosios egzistencijos padėtyje, kur negalima apsieiti be skausmo, ir kyla amžinieji, ramybės neduodantys klausimai, su kuriais anksčiau ar vėliau susiduria kiekvienas žmogus.⁴¹

Kai kurie egzistencialistai laisvę matė ne tik kaip viena pagrindinių vertybių, bet ir kaip neišvengiamą duotybę. Situacijose, kur iš pirmo žvilgsnio nepaliekama jokios išėities, žmogus vis tiek gali rinktis, net jei tas pasirinkimas reikštų absurda. Tokia yra žmogiškojo buvimo dalia ir čia atsiskleidžia visa jo šlovė ir tragizmas.

Kalbant apie paprasto žmogaus požiūrį į mirtį, geriausiai galima remtis psichoterapeuto. D. Yalomo žodžiais:

„Vienas iš pagrindinių mirties neigimo būdų - tikėjimas asmeniniu ypatingumu. Tai įsitikinimas, kad biologijos dėsniai mums negalioja, o gyvenimas negali būti toks žiaurus kaip kitiems”.

⁴²

Sigito Parulskio esė „Aukojimas” yra pavyzdys, kaip žmogus, priklausantis šiuolaikinei tikrovei, galbūt retai keliantis ar visai nekeliantis egzistencinių klausimų, grįžęs į tėvų namus ir stebintis kaimo tikrovei įprastą vaizdą, kuomet yra paskerdžiamas gyvulus, susimąsto ne tik apie to gyvulio, bet ir savo tėvų baigtinumą.

„Tėvai sensta, jų senėjimą sunku pastebėti, sunku juos palyginti su jais pačiais, buvusiais prieš tiek ir tiek metų, bet kiekvieną kartą skerđžiamos kiaulės agonija ilgėja ir pagal šią užsitęsusių

⁴⁰ Viktor E. Frankl, „Sielogyda: gydytojo rūpestis – siela“, leidykla VAGA, 2021.

⁴¹ A. Ramonas (2008). Kryžiaus teologija: J. Moltmannas, HU Von Balthasaras. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (56), 6-13.

⁴² I. D. Yalom. Mirtis. Sentencijos.net, žiūrėta [2023-01-25].

*agoniją - siaubingas gyvulio atsisveikinimas su gyvybe, lydimas žviegimo plūpsnių - suprantu, paseno tėvas, rankas apleido jėgos, jis jau nebegali pasiekti kiaulės širdies, o aš galiu žudyti tik žodžiais”.*⁴³

Ką reiškia ši frazė „žudyti tik žodžiais”? Kodėl autorius apie tai pareiškia? Ar tuo jis nori pasakyti, kad žudymą, mirtį ribotai suvokiame ir į šių sąvokų turinį sudedame savo reikšmes nesuprasdami iki galo kas tai yra? Ar tuo jis nori prisipažinti apie savo baimę artėti prie mirties ir viso kas su ja susiję?

*„Ir tuomet labiausiai norisi bėgti - nuo aukos kvapo ir kraujo, nuo nuovargio ir virškinamos skerdienos pilnų popietės valandų tėvų namuose, tarsi kažkur egzistuočių kitoks, kokybiškai kitas gyvenimas, jaukios ir išsiilgtos valandos. Jeigu ir galiu mylėti tėvus tai tik žiauria atstūmimo meile, nes nėra to kitur, o vis tiek noriu bėgti ir bėgu nuo žaizdotų, tiesiog gyvam pūvančių tėvo kojų, nuo rūgšties išėstų iki kraujo pleišėjančių motinos rankų nuo jų neįkyraus bet pačio tikriausio rūpesčio manimi, kad nebūtų šalta miegoti, kad skaniai ir sočiai pavalgyčiau, kad mano gyvenime būtų viskas gerai”.*⁴⁴

Kūrinio herojus tarsi staiga suvokia, kad motinos rankos, suteikusios saugumą, patogumą, kuris buvo neatsiejama jo paties dalis, nyksta, kartu nusinešdama ir jo paties saugumo, užtikrintumo jausmą ir priartindama prie būsenos, kai norisi bėgti, bet supranti, kad bėgti nėra kur.

*„Mirtis tai neišvengiamybė, kuri kažkam ateina staiga, kažką pasiekia laipsniškai, dar kiti patys tampa mirties vykdytojais. Kad ir kokią rolę užimtų žmogus, mirtis siekia priminti apie save gyviesiems. Ji yra svečias pasieksiantis kiekvieną iš mūsų”.*⁴⁵

Anot A. Andrijausko, J.-P. Sartre laisvę laikė universaliu ir fundamentaliu principu, lemiančiu žmogaus etines, moralines nuostatas bei elgesį. Laisvė J.-P. Sartre buvo viena svarbiausių temų, kuri paliesta nuo pat pirmųjų jo darbų. Laisvė mąstytojui buvo ne tik galimybė, padedanti suformuoti save, tačiau ir moralinė atsakomybė, reikalaujanti drąsos ir pilietiškumo. Su laiku J.-P. Sartre laisvės sąvokai suteikdavo vis naujų prasmų ir reikšmių. Jei iš pat pradžių laisvė buvo svarbi tiek, kiek paliesdavo problemas ir klausimus individualiame lygmenyje, tai vėliau J.-P. Sartre laisvė transformuojasi ir įgauna universalią prasmę. Nors iš laisvės kylantys žmogiškieji pasirinkimai daromi individualiajame lygmenyje, jie paliečia kitus, daro įtaką aplinkai, todėl laisvė ir kartu iš šios laisvės kylanti atsakomybė įgauna universalią reikšmę.⁴⁶ K. Jaspersui panašiai kaip ir J.-P. Sartre laisvė buvo viena pagrindinių žmogaus egzistenciją įprasminančių bruožų. Jam laisvė buvo - išgyvenimas, kuris susipina su žinojimu. Suvokus dėsnius: gamtos, moralės, mokslo, žmogus lieka laisvas rinktis kaip jam elgtis: savavališkai ar pasitelkus žinojimą.

⁴³ S. Parulskis. Nuogi drabužiai. Leidykla „Baltos lankos”, 2001.

⁴⁴ S. Parulskis. Nuogi drabužiai. Leidykla „Baltos lankos”, 2001.

⁴⁵ S. Parulskis. Nuogi drabužiai. Leidykla „Baltos lankos”, 2001.

⁴⁶ A. Andrijauskas, (2010). Sartre'o egzistencinės ontologijos principai. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (65), 6-13.

Derėtų paminėti, kad J.-P. Sartre nebuvo vien tik humanistinių idėjų skelbėjas. Vidinės, moralinės, pilietinės nuostatos, aktyvi visuomeninė veikla, paskatino mąstytoją „išjausti“ skelbiamas idėjas. Jis aktyviai protestavo prieš kolonijinius karus, prieš Alžyro karą, pasmerkė Vietnamo karą, Kubos blokadą, mėginimus užgniaužti 1968 metais įvykusį Prahos sukilimą. Drauge su intelektualais J.-P. Sartre surengė tribunolą, kuris pasmerkė JAV karo nusikaltimus Vietname, rėmė SSRS disidentus. Tvirta laikysena neteisybės atžvilgiu, priešinimasis instituciniam, biurokratiniam terorui, stiprios moralinės nuostatos ir savo idealų gynimas žavėjo jaunąją kartą bei paskatino kurtis daugybei politinių, pilietinių judėjimų. Mąstytojo autoritetas Prancūzų intelektualams, elitui bei jaunimui buvo didžiulis, o vėlesnis pasitraukimas iš viešojo gyvenimo buvo suvoktas kaip didžiulė netektis bei humanistinių idealų epochos pabaiga.⁴⁷

Pavyzdžiui, egzistencialisto J.-P. Sartre apsakyme „Siena“ pagrindinis veikėjas nuteistas mirties bausme, yra priverstas rinktis: išduoti draugą ir būti išgelbėtam ar pasirinkti mirtį. Pagrindinio veikėjo budeliai atideda mirties nuosprendį. Nepaisant to jis puikiai supranta savo tragišką lemtį: „*Aš pamatysiu į save nukreiptus šautuvus. Manau, tada norėsiu įlįsti į sieną, stumsiu ją iš visų jėgų, bet ji nepajudės – kaip košmaruose*“.⁴⁸

Apsakyme vaizduojama, kad viskas, ką turi herojus, tai siena prie kurios jam lemta būti sušaudytam ir šaltas rūsys, kuriame nors ir būdamas įkalintas fiziškai, vis dėl to jis lieka su pasirinkimo galimybe. Herojus pasirenka, taip išnaudodamas savo pasirinkimo laisvę. Tačiau jis renkasi absurdą: jis liepė savo budeliams bendražygio ieškoti kapinėse, puikiai žinodamas, kad meluoja. Atrodytų, kad pagrindinis herojus pasirenka iracionaliai, galima pasakyti absurdiškai. Vis dėl to savo pasirinkimu jis ne tik pademonstruoja išmonės galią, bet ir sugeba nutolinti mirties akimirką, dėka savo laisvės, siena atsitraukia ir varžantys rėmai prasiplečia.

Patyręs kančią, žmogus mokosi atskirti tai, kas yra esmiška nuo to, kas netikra ir fiktyvu. Pati patirtis verčia žmogaus dvasią veržtis, ieškoti, klausti, kas yra svarbu, o kas nereikšminga. Taip pat kančią išgyvenęs žmogus tampa empatiškesnis, jautresnis.

Asmeninė kančios patirtis padeda labiau suprasti, su kokiais sunkumais gali susidurti kitas žmogus. Laimingam žmogui ši galimybė yra užverinama. Anot A. Ramono, laimingas žmogus yra pripildytas pačiu savimi, todėl jo sąmonė susiaurėja. Prarandama gilesnės, daugiau apimančios patirties galimybė.⁴⁹

Anot T. Vilucko, krikščionybėje kančios samprata priklausė nuo socialinių, politinių, kultūrinių aplinkybių. Pačioje krikščionybės aušroje, kuomet pirmieji krikščionys dėl savo sekimo Jėzumi buvo pasmerkti išgyventi persekiojimus bei patyčias, kančia siejosi su kankinyste. Šis

⁴⁷ Ten pat, (65), 6-13.

⁴⁸ J.-P. Sartre Siena. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 12.

⁴⁹ A. Ramonas (2008). Kryžiaus teologija: J. Moltmannas, HU Von Balthasaras. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (56), 6-13.

krikščionio bruožas tapo meilės ir atsidavimo Jėzui simboliu.⁵⁰ Apie krikščionio, kaip kankinio, dalį yra kalbėjęs ir apaštalas Petras: „*Mylimieji, nesistebėkite, kad degina jus ugnis, lyg jums būtų atsitikę kas nepaprasta, nes taip darosi jums išmėginti. Verčiau džiaukitės dalyvaudami Kristaus kentėjimuose, kad ir tada, kai jo šlovė apsireikš, galėtumėte džiūgauti ir linksmintis. Jei jus niekina dėl Jėzaus vardo, – jūs palaiminti, nes garbės ir Dievo Dvasia ilsisi ant jūsų*” (Pt 4, 12–16; 19).

Krikščionybėje kančia atsiskleidžia kaip viltis ir galimybė. Naujajame Testamente atrandame svarbią žinutę kiekvienam tikinčiajam: „*Dievas taip pamilo pasaulį, jog atidavė savo vienatinį Sūnų, kad kiekvienas, kuris jį tiki, nepažūtų, bet turėtų amžinąjį gyvenimą*“ (Jn 3, 16). Jėzus, išgyvendamas žmogiškąją kančią, atveria galimybę patirti santykį su Dievu bei jo malonėmis. Jėzaus Kristaus figūra nepašalina kančios iš žmogiškojo patyrimo lauko, tačiau, stebint Kristaus stoiską laikyseną, jo susitaikymą ir klusnumą „savo Tėvo” valiai atveriamą galimybę įsisąmoninti bei priimti skaudžias gyvenimo patirtis: „*Mano Tėve, jeigu įmanoma, teaplenkia mane ši taurė. Tačiau ne kaip aš noriu, bet kaip tu!*“ (Mt 26, 39).

Ši nauja optimistinė perspektyva labai skyrėsi nuo Senajame Testamente aprašyto santykio su kančia.

Senojo Testamento laikais kančia buvo tapatinama su atpildu, bausme už moralinius paklydimus: „*Dorųjų nekaltumas veda juos, o nusikaltėlių klasingumas juos sunaikins*“ (Pat 11, 3). „*Jei ištikimai klausysi Viešpaties, savo Dievo, balso, uoliai vykdydamas visus jo įsakymus, kuriuos šiandien tau duodu, Viešpats, tavo Dievas, išaukštins tave virš visų žemės tautų. Bet jei neklausysi Viešpats užleis tave nelaimė, sąmyšiu ir nesėkme visur, ką bandysi daryti, tad būsi veikiai sunaikintas už savo nedorus darbus. Viešpats ištiks tave džiova, karštligė, uždegimu, kaitra ir sausa, kūlėmis ir miltlige, - sekios jie įkandin tavęs, kolei žūsi*” (Įst 28, 1.15.20.22).

Psichologijoje kančia suvokiama kaip neigiamas asmens atsakas į stresorių. Atsakas gali pasireikšti tokiais neigiamais jausmais kaip liūdesys, stresas, sielvartas. Psichoanalizės požiūriu, kančia yra būseną, kurią mūsų psichika toleruoja iki atitinkamo lygmens. Tuomet, kuomet kančia ir su ja susiję neigiami išgyvenimai tampa nebepakeliami, psichiką juos nukelia į pasąmonę. Taikant išstūmimą, žmogus apsisaugo nuo savo praeities, laikinai suteikdamas sau saugumo, laimės, savo minčių, jausmų kontrolės iliuziją. Neįsisąmoninus, nepriėmus skaudžių patirčių, jos perleidžiamos pasąmoninių procesų savieigai, kurios vėliau tampa simptomu.

Psichoanalitiko požiūriu, simptomas yra svarbus tuo, kad rodo į praeityje, tarkime vaikystėje, įvykusio konflikto užuomazgą. Simptomo savininkui jis svarbus tuo, kad tampa kažkada išstumto, nuneigto noro pakaitalu. Pavyzdžiui, juntamas asmens bejėgiškumas prieš viršininką (dėl galios pozicijos) keičiamas į valios primetinėjimą savo šeimos nariams. Jeigu tarp tikrosios, pasąmoninės

⁵⁰ T. Viluckas (2012) Kančios religija ar stereotipų nelaisvė? ARTUMA, vasaris, p. 14–15.

priežasties ir simptomatinės, racionaliosios reikšmės atsiveria didelė praraja, tuomet atsiranda galimybė susidaryti neurozei. Tarkime žmogus, siekiantis namuose liguistai palaikyti tvarką, kelis kartus į dieną besitvarkydamas, iš tikrųjų rūpinasi ne švaros palaikymu, o siekia susitvarkyti su pasąmonės gelmėse tebetūnančią skaudžia seksualinės prievartos patirtimi, kurią sąmonė kaip įmanydamą siekia ignoruoti, neprisiminti, tačiau pasąmoniniai signalai nepaliauja apie tai priminti.

S. Freudų teigimu, šie procesai yra būdingi absoliučiai kiekvienam žmogui. Visi žmonės turi potencialą susidurti su neuroze. Tačiau šios patirtys leidžia nepalūžti susidūrus su žiauria lemtimi bei užtikrina gebėjimą funkcionuoti išoriniame pasaulyje. S. Freudas teigia: „*Pasitaiko tokių atvejų, kai gydytojas irgi turi pripažinti, kad neurozė, kaip konflikto baigtis, yra mažiausiai žalinga ir socialiai priimtinausia išeitis. Nesistebėkite išgirdę, kad ir gydytojas kartais stoja ligos, su kuria jis grumiasi, pusėn. Jam nedera visais gyvenimo atvejais sprautis į sveikatos fanatiko rolę, jis žino, kad pasaulyje esama ne tik neurotinių bėdų, bet ir realių nepanaikinamų kančių, kad būtinybė gali pareikalauti iš žmogaus paaukoti savo sveikatą ir kad tokia vieno žmogaus auka dažnai leidžia išvengti didžiulės nelaimės daugeliui kitų žmonių. Tad jei galima sakyti, kad neurotikas nuo konflikto kaskart bėga į ligą, reikia pripažinti, kad toks bėgimas kartais visiškai pateisinamas, ir gydytojas, kuris tai suprato, pasitrauks tylėdamas ir atjausdamas*”.⁵¹

S. Freudų teigimu, psichinės ligos nereikia demonizuoti. Reikia ją priimti kaip galimybę, o ne kliuvinį. Toks pareiškimas ir požiūris viena vertus nuteikia optimistiškai ir suteikia vilties, bet vis dėl to gali kilti klausimas, ar žmogus pasmerktas būti tokioje būsenoje, ar esama kokios galimybės su ja susitvarkyti. Psichoanalitikų požiūriu, net sergant rimtais psichiniais sutrikimais, turi būti dedamos pastangos padėti žmogui sąmoningėti, suvokti, kokios vaikystės traumos ir patirtys trukdo funkcionuoti ir verčia elgtis neadekvačiai. Kartu su psichoterapeuto pagalba siūloma pasinerti į savo psichikos pasąmonės gelmes.

A. Stepukonio teigimu, S. Freudas psichoanalitinį gydymą mėgo lyginti su perauklėjimu. Anot jo, suaugusieji priversti keisti savo mąstymo modelius. Tokiu būdu jie grįžta į vaikystę, kuomet tik pradėdama mokytis, analizuoti, priimamas savo ribotumas, nežinojimas.⁵²

Anot R. Bandzevičienės, siekiant, kad klientas kuo labiau sąmoningėtų, psichoanalitikas stengiasi pateikti naują, nežinomą, nesuvoktą informaciją apie klientą ir apie išorinį pasaulį. Tam dažniausiai naudojami 3 metodai:

1) **Ižvalga.** Psichoanalitikų manymu, ižvalgai galime priskirti didžiausią reikšmę, nes jos dėka pradėdami įsisąmoninti pasąmoniniai reiškiniai ko pasėkoje galima tikėtis lemtingų pokyčių.

⁵¹ Sigmund Freud. Psichoanalizės įvadas. Paskaitos, p.346.

⁵² A. Stepukonis, (2010). Nepadoriosios Sigmundo Freudų mintys: psichoanalizės gimimas. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (64), 75-86.

Ižvalga padeda pamatyti esminius dalykus, suvokti pasekmės - priežasties ryšius, bei problemų esmę.

2) **Iš (si) aiškinimas.** Šiuo metodu psichoanalitikas stengiasi klientui suteikti naujos, iki tol nežinomos informacijos apie jį supančią aplinką. Naujo konteksto suteikimas leidžia klientui, išgyvenančiam kančią, iš naujo įvertinti savo problemas bei rasti būdus kur ieškoti pagalbos. Pavyzdžiui, žmogus turintis tam tikrą fobiją, psichoterapeuto dėka supranta, kad susidurti su tokia problema yra normalu. Problemos suvokimas leidžia toliau ieškoti sprendimo būdų. Galima susitaikyti su esama situacija, kreiptis pagalbos pas psichoterapeutus.

3) **Grįžtamasis ryšys.** Grįžtamojo ryšio pagalba asmeniui suteikiama informacijos apie patį klientą taip, kaip jis yra matomas aplinkinių akimis. Informacija pagilinama, pateikiami anksčiau nežinoti dalykai apie save. Pavyzdžiui, psichoterapeutas arba grupinės terapijos nariai gali padėti suprasti, kad klientas nepriimamas dėl to, kad aplinkiniams atrodo arogantiškas arba užsiskleidęs savyje.⁵³

Skaitant egzistencialistų grožinę literatūrą, galima aptikti daugybę situacijų, kai pagrindiniai herojai atsiduria žiauriose, neadekvačiose situacijose. Prancūzų egzistencialisto Alberto Kamiu romane „Svetimas“ pagrindinio veikėjo Merso gyvenimas yra tokios situacijos pavyzdys. *„Jis atsisėdo ant lovos ir pasakė, kad surinktos žinios apie mano asmeninį gyvenimą. Išsiaiškinta, kad prieglaudoje neseniai mirė mano motina. Tada buvo atlikta apklausa Marengo. Jos metu nustatyta, kad mamos laidotuvių dieną aš „parodęs abejingumą“. „Jūs suprantate“, – pasakė advokatas, – man kiek nepatogu jus to klausti. Bet tai labai svarbu. Tai būtų labai rimtas kaltinimo argumentas, jeigu aš neturėčiau ką atsakyti“. Jis norėjo, kad aš jam padėčiau. Jis paklausė, ar aš buvau tą dieną sielvarto prislėgtas. Šis klausimas mane labai nustebino, ir pagalvojau, kad vargu ar aš pats taip būčiau galėjęs paklausti. Tačiau atsakiau, kad esu kiek atpratęs analizuoti savo jausmus, ir todėl man sunku jam atsakyti. Be abejo, aš labai mylėjau mamą, bet tai nieko nereiškia. Visi sveiki žmonės visada daugiau ar mažiau trokšta mirties tų, kuriuos myli. Čia advokatas mane nutraukė – jis atrodė labai susijaudinęs. Jis paprašė manęs pasižadėti, kad to nesakysiu nei teismo metu, nei tardytojui. Tačiau aš jam paaiškinau, kad tokia jau mano prigimtis – fiziniai poreikiai dažnai sutrikdo mano jausmus. Mamos laidotuvių dieną buvau labai pavargęs ir norėjau miego. Todėl ne visai suvokiau tai, kas vyko. Tikrai galiu pasakyti tik tiek: man atrodė, kad būtų buvę geriau, jei mama nebūtų mirusi. Bet advokatas vis tiek atrodė nepatenkintas. Jis pasakė: „To nepakanka“.*

„Net kaltinamųjų suole visuomet įdomu pasiklaudyti kalbant apie save. Galiu pasakyti, kad savo kalbose prokuroras ir advokatas daug šnekėjo apie mane, ir gal net daugiau apie mane negu apie mano nusikaltimą. Ar tos kalbos taip jau skyrėsi viena nuo kitos? Advokatas pakeldavo rankas

⁵³ R. Bandzevičienė. Psichoterapijos kryptys: integratyvioji psichoterapija. Vilnius: MRU leidykla, 2011.

ir atsiprašinėdamas gindavo kaltinamąjį. Prokuroras ištiesdavo rankas į publiką ir neatsiprašinėdamas kaltindavo. Vis dėlto mane trikdė vienas dalykas. Nors ir buvau labai susirūpinęs, kartais norėdavau įsikišti, bet tada mano advokatas sakydavo: „Tylėkite, nuo to jums bus tik geriau“. Kažkaip atrodė, kad jie svarsto bylą be manęs. Viskas vyko man nedalyvaujant. Mano likimas buvo sprendžiamas neatsiklausiant mano nuomonės. Tarpais norėdavau nutraukti visas kalbas ir pasakyti: „Bet kas čia kaltinamasis? Labai juk svarbu būti kaltinamuoju. Juk ir aš turiu kai ką pasakyti!“⁵⁴

Romane vaizduojamos situacijos parodo, kad nepriklausomai nuo mūsų veiksmų, jausmų teisingumo ar moralumo, kiekvienas galime atsidurti absurdiškose situacijose. Čia pabrėžiamas ir visuomenės vaidmuo. Visuomenė, turėdama iliuzinį santykį su asmeniu, gali paversti jį auka. Visuomenė turi galia apibrėžti prasmes, apibrėžti tiesą. Jai neįdomi asmens galimybė apginti savo tiesą, ji abejinga jo išgyvenimams ir jausmams. Visuomenė civilizuotu, teisiniu būdu gali įtikinti patį žmogų savo egzistavimo nereikalingumu. Žmogus yra eliminuojamas iš savo paties gyvenimo. Iš aktyvaus veikėjo jis tampa pasyviu stebėtoju. Jo gyvenimas, žmogiškoji būtis yra smerktina, pamažu žudoma iki tol, kol vis aštriau persmelkia suvokimas, kad šiame pasaulyje esi svetimas, ryškėja savo būties, pasirinkimo laisvės nebuvimas, beprasmybė ir absurdas.

Jeigu A. Kamiu mus palieka su šia pesimistine perspektyva nematydamas jokių prošvaisčių ir įveikos galimybių, išskyrus tik tai, kad privalome įsisąmoninti šią situaciją ir su ja susitaikyti. K. Jaspersas skirtingai nuo A. Kamiu matė viltį žmogui iš kasdienio gyvenimo pereiti į egzistencinį būvį, kuriame iš atsitiktinio buvimo žmogus tampa besirenkančia, mąstančia, jaučiančia asmenybe, randančia savo stiprybes ir silpnybes.

P. K. Cazali teigimu, ribines situacijas galima vertinti dvejopai. Viena vertus, jos atspindi tai, kas būdinga daugelio egzistencialistų darbams. Nors tokiais absurdo momentais žmogiškojo buvimo prasmė tarsi išnyksta, tačiau tik tokiais momentais išryškėja žmogiškosios egzistencijos intensyvumas visu savo grožiu. Žmogui skirta dalia yra sunki, nes jam nepavyks likti nuošalyje. Galų galiausiai teks vadovautis arba savo pasirinkimais, arba kitų moralės, prasmės nustatytais apibrėžimais. Kaip bebūtų, teks pasirinkti.⁵⁵

5. Psichologinės krizės samprata

Ribinės situacijos yra neatsiejamos nuo krizės sampratos. Nors nėra vieningo krizės apibrėžimo, tačiau ši sąvoka plačiai naudojama įvairiose srityse: psichoterapijoje, medicinos psichologijoje. Anot O. Polukordienės, psichologinė krizė - tai sveiko žmogaus reakcija į jam

⁵⁴ A. Kamiu (2018). Svetimas.leidykla „Baltos lankos“.

⁵⁵ P. K. Cazali (2009). Absurdas ir viltis egzistencializmo filosofijoje. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (61), 43-53.

emociškai reikšmingą gyvenimo situaciją, reikalaujančią naujų adaptacijos ir įveikos būdų, nes turimų įgūdžių yra nepakankamai. Ištikus krizei, atsiranda psichologinio diskomforto būseną, kuriai būdingi tokie jausmai kaip baimė, įtampa, neviltis ir t.t.

Pirmieji krizių terminą pavartojo Erichas Lindemannas ir Geraldas Caplanas. E. Lindemannas, būdamas gydytoju, į krizinius išgyvenimus pradėjo gilintis tuomet, kai turėjo suteikti pagalbą žmonėms, nukentėjusiems nuo gaisro Bostono naktiniame klube. Gydytojas pastebėjo, kad žmonių reakciją į ištikusią nelaimę yra nevienoda. Vieni žmonės pasižymėjo ramybę ir organizuotumu, kai, tuo tarpu, kiti buvo visiškai pasimetę, patyrė šoką, prarasdavo savikontrolę, savarankiškumą ir t.t. Stebėdamas krizę išgyvenusius žmones, gydytojas pastebėjo, kad krizinis išgyvenimas gali ir sustiprinti ir palaužti žmogiškąją dvasią. E. Lindemannas priėjo išvados, kad tai, kokia reakcija asmuo pasižymės krizinių išgyvenimų metu, priklausys nuo asmenybės brandumo bei galimybės gauti pagalbą.⁵⁶

Psichologai, kalbėdami apie krizes, išskiria tam tikrus aspektus, pagal kuriuos galime ją atpažinti:

- a) *Specifinis, emociškai reikšmingas žmogui įvykis*. Tokiems įvykiams galima priskirti atvejus, kuomet asmuo netenka kažko emociškai, vertybiškai svarbaus. Tai gali būti: skyrybos, artimojo mirtis, socialinio statuso praradimas, gaisrai, autokatastrofos ir kiti neeiliniai, dramatiški įvykiai žmogaus gyvenime.
- b) *Psichinio diskomforto būseną*. Išgyvendamas psichinį diskomfortą, žmogus patiria stiprią įtampą, bejėgiškumą, frustraciją, baimę, kaltę ir kitus panašius jausmus. Dažniausiai šie išgyvenimai laike trunka ilgiau negu įprastai bei neleidžia normaliai funkcionuoti kasdieninėje veikloje.
- c) *Psichologinės krizės trukmė*. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad krizinis laikotarpis privalo tęstis iki 2 mėnesių. Jei laikotarpis yra ilgesnis, beviltiškumo, baimės ir kiti neigiami jausmai nepraeina, nepavyksta grįžti į kasdienio gyvenimo ritmą, susitvarkyti su įprastomis užduotimis. Tuomet diagnozuojami galimi tokiais atvejais sutrikimai pagal esamus požymius. Paprastai jie skirstomi į emocinius, elgesio sutrikimus.
- d) *Pagalbos galimybė*. Pagalbos galimybės prieinamumas arba jos stoka sąlygoja ar krizė gilės, ar bus įveikta. Tai priklauso nuo galimybės gauti profesionalų pagalbą bei tai, ar asmuo turi artimuosius, kurie gali suteikti emocinį palaikymą, reikalingą norint greičiau įveikti sunkumus.
- e) *Bejėgystės būseną*. Asmuo, išgyvendamas psichologinę krizę, nežino kaip elgtis ją išgyvendamas. Ši būseną jam yra neapibrėžta ir nežinoma. Paprastai susidurdamas su

⁵⁶ O. K. Polukordienė (2003). Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Vilnius: L. Senkaus personalinė įmonė „Heksagrama“.

kasdieniais gyvenimo iššūkiais, jis turi tam tikrą veiksmų planą, elgesio modelį, stilių, kuri pasitelkęs, tvarkosi su užklupusiomis užduotimis. Krizės atveju sukaupia problemų sprendimo patirtis tampa beverte, įprasti reagavimo būdai nepadedą. Tokia situacija tik mažina žmogaus pasitikėjimą savimi, gilina bejėgiškumą ir pasimetimą.

Jei psichologinė krizė yra įveikiama, tuomet asmuo auga kaip asmenybė, tampa emociškai brandesnis. Neįveikta psichologinė krizė lemia fizinės, psichinės, emocinės, socialinio funkcionavimo, asmenybinės integracijos, adaptacijos sutrikimus. Šie sutrikimai gali sąlygoti įvairias psichologines problemas, psichinius sutrikimus, somatines ligas.

Neįveiktos krizės atveju dažniausiai naudojami savarankiški įveikos būdai : alkoholizmas, narkomanija ir pan. Šiuo atveju asmuo funkcionuoja neadaptiviai, gali tapti pavojingas sau ir aplinkiniams. Suvokiant sėkmingo krizės įveikimo svarbą, kuriami įvairūs intervencijos metodai. Krizių samprata yra vis papildoma, išgryninami nauji jos aspektai.

Krizė kaip galimybė yra labai svarbi tikėjimo žmogui. Jeigu psichologijoje krizė suvokiama kaip situacija, padedanti išryškinti asmens gebėjimą laikytis tvirtai arba palūžti, tai tikinčiajam krizės išgyvenimas - žmogaus ir Dievo santykio atvertis. Krikščioniškuoju požiūriu, krizės paliestas žmogus yra visų pirma Dievo kūrinys, brolis ar sesė Kristuje, siekiantis patirti Dievo malonę.⁵⁷

Atsidūręs ligos, nelaimės akivaizdoje, žmogus įgauna galimybę permaštyti savo ribotumą, gimtosios nuodėmės paliestą prigimtį ir tikėtis Dievo gailestingumo.

Anot apaštalo Pauliaus, „mes žinome, kad visa kūrinija iki šiol tebedūsauja ir tebesikankina. Ir ne tik ji, bet ir mes patys, kurie turime dvasios pradmenis, ir mes dejuojame, laukdami įvaikinimo ir mūsų kūno atpirkimo (Rom 8, 22 23).

Silpnumo valandą tikintis žmogus išgyvena ne tik santykio su Dievu būtinybę, tačiau ir pats tampa iššūkiu, galimybe ir viltimi aplinkiniams. Krikščionybė kviečia nenustoti matyti tobulo Dievo atvaizdo silpname žmoguje ir tikėti, kad Dievo malonė galinti padėti kitam neapleis ir tavęs pačio.

G. Gailienės teigimu, trauminės patirties išgyvenimas yra iššūkis žmogaus tapatumui. Norint įveikti vidinį skausmą, kurį sukelia trauminė patirtis, tapatumo klausimas yra peržiūrimas. Žmogus, ieškodamas atsakymų ir būdų, kaip įveikti skausmą, gali kurti savo tapatumą iš naujo.

Psichologinės traumos terminas paplito dėka psichiatrijos ir klinikinės psichologijos mokslo. Psichologine trauma - tai psichologinės, nefizinės „žaidos“, kurios buvo patirtos dėl psichologiškai traumuojančio įvykio. Šio reiškinio tyrinėjimas padarė didelės įtakos psichologijos ir psichiatrijos

⁵⁷ Žukauskas, L., & Ramonas, A. (2015). Krikščioniško požiūrio į žmogų aspektai dvasiniame-psichologiniame konsultavime. *Tiltai. Priedas*, (46), 6-39.

mokslų raidai. Ne kiekvienas patirtas gyvenimiškas sunkumas, išgyvenamas stresas gali būti laikomi trauma. Trauminiai įvykiai nuo nemalonių išgyvenimų skiriasi tam tikrais aspektais.

Trauminiai įvykiai priskiriami prie ypatingo sunkumo stresorių, kurie vienaip ar kitaip susiję su mirtimi. Galima savižudybės rizika, iškilęs pavojus žmogaus gyvybei. Yra iškilusi grėsmė asmens tapatumui, vientisumui. Skiriasi traumos trukmė, dažnis. Jos gali būti vienkartinės, ilgalaikės.

Trauminiai stresoriai - tai už įprastinės žmogiškosios patirties ribų patiriami įvykiai. Jiems galima priskirti tokius įvykius, kaip kankinimą, karą, teroristinį išpuolį, įkalinimą ir t.t.

Psichologinė trauma priklauso nuo esamo konteksto bei nuo to, kokią prasmę, vertinimą įvykiui suteikia traumą išgyvenantis asmuo. Kadangi esame socialios būtybės, tai traumas įveikia daro poveikį asmens tapatumui ir jo santykiui su bendruomene. Nors vakarietiška kultūra dažnai formuoja iliuziją, kad žmogus pats gali kontroliuoti, valdyti, visus gyvenimo aspektus, įvykius, psichologai su tuo nesutinka ir traumas įveikia, jų nuomone, stipriai priklauso nuo to, kaip asmuo yra susietas bendruomeniniais ryšiais.

Tiriant sovietinio režimo aukas, buvo nustatyta, kad didžiausias palaikymas tokiems žmonėms buvo artuma, bendrystė panašaus likimo žmonių, moralinis palaikymas. Bendravimas padėdavo sumažinti ilgalaikio traumavimo pasekmes, lengviau priimti skaudžią patirtį.⁵⁸

V. Asakavičiūtės teigimu, situaciją, kai krizės, nevilties, išbandymų metu negalime apsieiti be religinio dėmens, geriausiai atskleidžia danų rašytojas S. Kierkegaardas. Autoriaus herojai yra priversti susitikti su neviltimi. Tačiau S. Kierkegaardui neviltis - tai galimybės trūkumas.

Išgyvendamas neviltį, S. Kierkegaardo herojus turi apsispręsti: ar daryti tikėjimo judesį, išgyvenant vidinį „Aš tikiu“, ar likti be šios galimybės.⁵⁹

6. Religinis dėmuo

Savitumas, žmogiškosios būties unikalumas atskleidžiamas tuomet, kai nuo vitališkumo judama link vidinės savasties. Anot K. Jasperso, žmogus, atsitrenkęs į ribinių situacijų sieną, tarsi „atšoka į save“. Pajutęs pralaimėjimą, jis „prabunda“ egzistencijai. Pavaldumas ribinių situacijų sąlygotoms patirtims atveria galimybę skaidrėti tikrajam buvimui.

Vienas rimčiausių ir labiausiai K. Jaspersą dominančių klausimų buvo žmogaus savasties klausimas. Psichologijoje savasties klausimas buvo nagrinėjamas K. Jungo. K. Jungas, būdamas vienas talentingiausių S. Freudo mokinių, ilgą laiką išlikęs savo mokytojo šešėlyje turbūt ir toliau

⁵⁸ Gailienė, D. (2013). Represuotųjų vaikai: tarpgeneracinio traumų poveikio tyrimai Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 37, 351-366.

⁵⁹ V. Asakavičiūtė (2015). Laisvės ir pasirinkimo sampyna Søren Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijoje. *LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*, (82), 68-78.

sektų savo mokytojo idėjomis. Tačiau lemtinga tapusi jo ir S. Freudo septynių savaičių kelionė į Jungtines Valstijas tapo tuo atspirties tašku, kuomet mokinio ir mokytojo požiūriai ir keliai pradėjo išsiskirti. Kai C. G. Jungas ir S. Freudas pradėjo analizuoti vienas kito sapnus, tuomet tarp jų pradėjo ryškėti nuomonių skirtumai. Kelionės metu C. G. Jungas susapnavo sapną. Sapne C. G. Jungas vaikščiojo po savo namą, kuris susidarė iš kelių aukštų ir turėjo gilų rūšį. Kiekvienas aukštas atspindėjo skirtingą istorinį laikotarpį, leidžiantis žemyn istorinis laikotarpis buvo vis senesnis. C. G. Jungo požiūriu, sapnai atspindėjo žmonijos kolektyvinę patirtį.

Tuo tarpu S. Freudas paaiškinimus rasdavo remdamasis instinktų teorija. Interpretuodamas šį sapną, jis iškėlė prielaidą, kad mūsų psichika yra sudėtingas darinys, susidedantis iš kelių sluoksnių. C. G. Jungui gimė mintis ir apie kolektyvinės sąmonės egzistavimą. Ši patirtis C. G. Jungui tapo tolimesniu atspirties tašku dirbant su pacientais bei vystant savo idėjas. Remiantis C. G. Jungo teorija atsirado analitinės psichologijos kryptis. Ir nors tuo metu C. G. Jungas susilaukė daug kritikos dėl perdėto polinkio į misticizmą, nuo jo atsiskyrė draugai, kolegos, nutrūko santykiai su S. Freudu, laikui bėgant C. G. Jungo teorija rado savo vietą psichologijoje bei yra populiari iki mūsų dienų. Labiausiai ji vertinama dėl galimybės padėti asmeniui suprasti savo stipriąsias, silpnąsias puses, priimti savo ego, kompleksus, šešėlinę asmenybės pusę, per santykius su visuomene įgytas kaukes. Jeigu S. Freudo priėjimas prie paciento buvo tarsi stebėtojo, interpretuotojo, tai C. G. Jungo požiūriu, terapeutas turi būti asmeninis, individualus, įsitraukiantis.⁶⁰

Karlas Jaspersas, numatydamas žmogaus ribotumą iškęsti gyvenimo išbandymus, arba kitaip tariant, buvimą ribinėse situacijose, atramos kviečia ieškoti santykyje su Dievu. Tačiau K. Jaspersas mėgo pabrėžti, kad, norint kuo geriau suprasti žmogaus ir Dievo santykio dinamiką, reikėtų aptarti keletą aspektų, kuriuos autorius pats išskiria taip norėdamas išryškinti tai, kas žmogaus ir Dievo santykį daro autentišką ir tai, kas tokiam santykiui formuotis kliudo.

Karlo Jasperso supratimu, žmogus gali priminti dramatišką herojų, kuris tik išgyvenęs daugybę sukrečiančių situacijų ir atradęs tokių patirčių klodus, tampa brandžiu individu. Viena vertus žmogų, pabuvojusį akistatoje su mirtimi, išgyvenusi kaltės jausmus gali apimti bejėgiškumas. Natūraliai gali kilti klausimas, o jeigu tokios situacijos žmogui ne tik dovanoja galimybę atrasti savyje žmogų, tačiau kas nutinka tuomet, jei tokios patirtis ne tik apdovanoja branda, tačiau ir atima žmogiškuosius resursus išgyventi tokioje realybėje? Ar tuomet K. Jaspersas gali pasiūlyti išeitį akistaton su nevirtimi pastatytam vargšui žmogui? Kur ieškoti atramos ir paramos?

Savo knygoje „Įvadas į filosofiją“ autorius pažymi, kad autentiško santykio su Dievu esmė yra laisvė: „Aš esu tikras: laisvas aš esu ne pats savaime, bet esu sau laisvėje dovanotas, nes juk aš galiu savęs neatrasti ir negaliu priversti save būti laisvėje. Ten, kur aš esu autentiškai aš pats, aš esu tikras, kad esu autentiškai ne pats savaime. Aukščiausioji laisvė suvokia, kad ji yra laisvė nuo

⁶⁰ S. Buzaitė, (1996). CG Jungo kolektyvinės sąmonės koncepcija. *Problemos*, 49, 45-60.

*pasaulio, ir kartu — kad ji kuo stipriausiai susieta su transcendencija. Žmogaus būtį laisvėje pavadinkime dar kitaip: egzistencija. Dievo buvimu aš įsitikrinu tik radikaliai egzistuojamas. Dievas yra tikras ne kaip pažinimo objektas, o kaip egzistencinė realybė”.*⁶¹

Iš pirmo žvilgsnio toks pareiškimas gali atrodyti paradoksalus. Juk žmogus, atsidūręs K. Jasperso ne kartą minėtose ribinėse situacijose, jau yra sąlygotas. Bejėgystė, nusivylimas, nežinia verčia pasimetę ieškoti atramos kažkur anapus tuomet, kai šis pasaulis jau negali pasiūlyti jokių išeičių, tapdamas savotiška bedugne. Visgi K. Jaspersas pastebi, kad tik atsidurdami situacijose, kur nebėra atsakymų, esame ir tampame laisvi nuo šio pasaulio ir esame labiau susieti su transcendencija.

Dėl tokios pozicijos K. Jaspersas vadinamas krikščioniškuoju egzistencialistu. Krikščioniško egzistencializmo idėjų pradininku yra laikomas danų filosofas Siorenas Kierkegardas, akcentavęs asmeninio ryšio su Dievu aktualumą ir svarbą. S. Kierkegardo darbai, idėjos ir keliami klausimai buvo aktualūs praeitame amžiuje, tokie pat aktualūs jie išliko ir iki šių dienų. Galime sau užduoti klausimą: kodėl taip yra?

Galbūt dėl to, kad tai yra pamatiniai kiekvieno savo egzistencijos prasmės ieškančio žmogaus klausimai, kurie anksčiau ar vėliau kyla kiekvienam iš mūsų. Mąstytojas labai tiksliai jautė tą nuotaiką, krizę, neviltį, kurie yra apėmę žmogų. Todėl, kaip alternatyva, žmogaus gyvenimą apėmusiam chaosui jis pasiūlė tikėjimą. S. Kierkegardui gyventi be Dievo, gyventi be tikėjimo juo, prilygo pasmerkti save abejonės, beprasmybės, nevilties gyvenimui. Tačiau reikia pastebėti, kad S. Kierkegardui rūpėjo autentiškas santykis su Dievu, autentiškas patyrimas. Todėl savo kūryboje jam buvo svarbu ne kalbėti apie tikėjimą, ne primesti savo idėjų kaip reikia tikėti, tačiau žmogaus viduje pažadinti, paskatinti apsisprendimą tikėti, taip besiblaškančiam, kenčiančiam žmogui suteikiant dvasinio tobulėjimo orientyrą.

S. Kierkegardui tikėjimas visų pirma buvo žmogaus ir Dievo santykis. Gyvendamas visuomenėje, kurioje svarbiausia buvo ekonominė pažanga, sekuliarumas, malonumų troškimas, dirbtinumas ir dviveidiškumas, tikėjimo paviršutiniškumas, jis kaip niekad stipriai jautė poreikį akcentuoti žmogaus ir Dievo santykio svarbą. Matydamas kaip žmonės kenčia lengvai susikurdami materialius stabus, jis norėjo juos sugrąžinti į dvasinę tikrovę, kurią jie iš savęs patys ir atėmė išmainydami ją į iliuzinę tikrovę. S. Kierkegardui, kaip tikram tikinčiajam, buvo būdinga pajauta, kad šis materialus pasaulis yra laikinas, apgaunantis, nuodėmingas, todėl žmogaus savo gyvenimu, dvasia turėtų artėti prie tikrųjų mūsų namų, prie dvasinio pasaulio.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad kalbėdamas apie tikėjimą, jis akcentavo krikščioniško tikėjimo svarbą. Tas, kuris yra įsitvirtinęs krikščioniškajame tikėjime, S. Kierkegardui buvo žmogus,

⁶¹ Karl Jaspers. *Filosofijos įvadas*. Vilnius. „Pradų“ leidykla, 1998.

pasiekęs aukščiausią, tobuliausią žmogaus egzistencijos laipsnį. S. Kierkegardas su liūdesiu yra pasakęs: „*Tokia daugybė žmonių krikščionijoje vadinančių save krikščioniais ir tiek nedaug tikrų krikščionių*”.⁶² Kyla klausimas: kas skiria tikrą ir netikrą krikščionį? S. Kierkegardo teigimu - tikėjimas.

Krikščioniško egzistencializmo idėjos buvo populiarios ir Lietuvoje. Jas galime išvelgti ne tik to meto filosofų, bet ir poetų, rašytojų darbuose. XX amžius buvo tas laikotarpis, kai krikščioniško egzistencializmo idėjos geriausiai atliepė to meto žmogaus asmeninius poreikius. Moderniame amžiuje gyvenantis žmogus praranda ryšį su Dievu. Geriausiai tokią situaciją apibūdina popiežius Benediktas: „Atrodo, kad jį (žmogų) laiko tik sija, besisupanti virš niekumos, kiekvieną minutę galinti prasmegti. Tik ta viena sija laiko jį prie Dievo, bet laiko neatplėšiamai. Jis supranta, kad šis medis yra stipresnis už niekumą, už bedugnę po juo, tačiau grėsminga ir galinga dabartis išlieka”.⁶³

Stebėdamas vis liberalėjančią Vakarų moderniąją visuomenę, kurioje nevaržomos ir nepažabotos laisvės propagavimas vedė link savidestrukcijos, S. Kierkegardas, panašiai kaip ir K. Jaspersas, didelį dėmesį skiria asmens individualumo klausimams. Visas jo dėmesys krypta ne į visuomenės, o į individo egzistenciją ir jo išlikimą apskritai.

Egzistencinis nerimas, rūpestis žmogaus likimu, atsispindi visoje S. Kierkegardo kūryboje. Keliamos problemos ir klausimai neabejotinai buvo ir yra aktualūs tiek to meto, tiek šiandieniniam žmogui. S. Kierkegardui, panašiai kaip ir Karlui Jaspersui, autentiškos laisvės sąlyga negalėjo apsieiti be religinio dėmens. Kaip pavyzdį, galime paminėti S. Kierkegardo veikalą „*Baimė ir drebėjimas*”, kuriame tai atsispindi per Abraomo sūnaus aukojimą Dievui istoriją. Abraomas čia vadinamas tikėjimo riteriu. Viena vertus Abraomo pasiryžimas paaukoti sūnų moralistui ir bet kokiam racionaliam žmogui gali atrodyti kaip makabriškas, jokio pateisinimo nevertas veiksmas, kita vertus būtent toks Abraomo pasirinkimas atskleidžia S. Kierkegardo puoselėtą idėją, kad tik būdamas laisvas nuo etinių, moralinių suvaržymų žmogus gali padaryti šuolį „nuo proto link tikėjimo”. To pasėkoje įgyjame ir autentiško santykio su Dievu galimybę.⁶⁴

S. Kierkegardas sako: „*Etiniu požiūriu Abraomas Izaoką norėjo nužudyti, religiniu - jį paaukoti, bet būtent šioje prieštaroje glūdi tas siaubas, kuris gali neleisti žmogui užmigti, tačiau be šio siaubo Abraomas nebūtų tas, kas yra. O gal Abraomas anaipol nepadarė to, Kas pasakojama, gal ano meto aplinkybėmis tai buvo visai kas kita. Tad pamirškime jį; mat ko verta pastanga atsiminti tai, kas praėjo ir negali tapti dabartimi. O gal pasakotojas kažką pamiršo, ir tai tolygu etiniam užmiršimui fakto, kad Izaokas buvo jo sūnus. Būtent, atmetus tikėjimą, tampantį nuliū arba*

⁶² Sørenas Kierkegardas, Požiūris į mano autorinę veiklą. Iš danų k. vertė J. Q. Pons. Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 68.

⁶³ J. Ratzinger, / Benediktas XVI, Krikščionybės įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2008, p. 19.

⁶⁴ V. Asakavičiūtė (2016). Egzistencinio tikėjimo slėpinys Kierkegard'o filosofijoje. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (86), 28-35.

*nieku, lieka tik grynas faktas, kad Abraomas norėjo nužudyti Izaoką, o tai pamėgdžioti gana lengva kiekvienam, neturinčiam tikėjimo, tikėjimo, kuris šitai apsunkintų”.*⁶⁵

Taigi be religinio dėmens Abraomas būtų tiesiog žmogžudys, nusikaltėlis, tačiau S. Kierkegaardas sako, kad tikėjimas veiksma, o kartu ir jo vertinimą „apsunkina”. Tai reiškia vertinimas ir pats veiksmas peržengia mums įprasto suvokimo ribas. Abraomo pavyzdys parodo, kad priimant sprendimus žmogus nesivadovauja tik teisės ir moralės principais padiktuotais sprendimais. Žmogaus veiksmus ir jausmus sąlygoja ir gali sąlygoti kita realybė, kuri galbūt ne visiems yra pasiekama ir matoma.

Karlui Jaspersui nerūpėjo Dievo buvimo ar nebuvimo idėja, kadangi autorius iš esmės nebuvo intelektualinės prieigos prie anapusių klausimų šalininkas: „*Negalima įrodyti nei Dievo buvimo, nei jo nebuvimo. Įrodymų ir jų paneigimų prasmė yra tokia: įrodytas Dievas nėra joks Dievas, o tėra tik koks nors pasaulio faktas. Priešingai tariamiems Dievo buvimo įrodymams ar jo paneigimams, tikroji tiesa, atrodo, būtų tokia: vadinamieji Dievo buvimo įrodymai iš tikrųjų yra ne įrodymai, o tik mąstančio įsitikinimo budai. Per tūkstantmečius apmąstyti ir vis kitaip argumentuojami Dievo buvimo įrodymai realiai turi kitokią prasmę negu moksliniai įrodymai. Tai yra žmogaus susilieji su Dievu patirties mąstantis įsitikinimas. Galima eiti minties keliais, kurie atveda prie ribos, už kurios Dievo suvokimas staiga tampa realia esatimi”.*⁶⁶

Anot B. Genzelio, J. Girnius pastebi, kad transcendencijos šriftai mums nėra vienareikšmiškai ir lengvai suprantami, todėl žmogaus polinkis į transcendenciją balansuoja tarp tikrumo ir abejonės. K. Jasperso teigimu, tikrasis priėjimas prie Dievybės vyksta, kai savo tikėjimo neveiksnumą paverčiame veikimu. Tik kai įveikiame viduje kylantį pasipriešinimą, iš tikrųjų galime atsiduoti, būti santykiyje su Dievu. Dievybė, anot K. Jasperso, nenori iš mūsų aklo atsidavimo. Dievybei iš mūsų reikalingas santykis su ja, kylantis iš laisvo pasirinkimo. Tačiau kas yra toji laisvė? Kaip galima suprasti, kad esame laisvi rinktis būti Dievybės akivaizdoje? Ši laisvė kyla tik iš priešinosi, abejonių, įtampos.

Tik tas, kas maištauja, kvestionuoja, abejoja, balansuoja tarp užtikrintumo ir abejonės gali pilnai atsiduoti Dievybei ir yra pakeliui į santykį su ja.⁶⁷

Galima prisiminti Biblijinį pasakojimą apie nuklydusią avį. Klausimas „*Kas iš jūsų, turėdamas šimtą avių ir vienai nuklydus, nepalieka dykumoje devyniasdešimt devynių ir neieško pražuvusios, kolei suranda?*” (Lk 15,3-7) yra aliuzija į tą įtampų kamuojamą žmogų, kuriam ir lemta eiti link Dievybės.

⁶⁵ T. Sodeika, „Įvadas“, in: S. Kierkegaard, Baimė ir drebėjimas, Vilnius: Aidai, 1995, p. 7-51. (Kierkegaard'o biografija, kūrybos raida, pagrindinių „Baimės ir drebėjimo“ problemų aptarimas).

⁶⁶ Karl Jaspers. Filosofijos įvadas. Vilnius. „Pradų“ leidykla, 1998.

⁶⁷ B. Genzelis, (1988). Prie lietuviškojo egzistencializmo ištakų. *Problemos*, 39, 23-29.

Mums parodoma, kad kelias link transcendencijos nėra lengvas ir racionaliai paaiškinamas. Kartais jis atrandamas per nuopuolį ir klaidas. Be to, kaip nurodo minėtasis palyginimas, kontaktas, santykis su Dievybe nėra vienpusis ir tik žmogaus inicijuotas. Net ir matydama žmogaus paklydimus ir nuopuolį, ta anapusinė jėga, kuriai kiekvienas priskiria skirtingus vardus vis tiek ieško, laukia žmogaus, kviečia atsigręžti į ją.

Anot B. Genzelio, J. Grinius tokį K. Jasperso Dievybės ieškojimą perteikia dienos dėsnio (*Gesetz des Tages*) ir aistros nakčiai (*Leidenschaft zur Nacht*) įtampa. Diena - metas kai žmogus įgrimzdęs į savąsias patirtis, palieka nuošalyje klausimus apie būtį. Tik dienos gale jam atsiskleidžia patirčių ribos ir aistroje nakčiai jis sugrįžta į tamsųjį pagrindą neobjektyvybėje. Ribinių situacijų sąlygotas žmogus negali pasitenkinti diena, todėl jo žvilgsnis krypsta į naktį, nes tik ten patenkinamas transcendencijos ilgesys.

K. Jaspersas pastebi, kad kiekvienam ši kelionė yra individuali, nepakartojama. Todėl kiekvienas yra savo Dievybės supratimo liudytojas. Tai K. Jaspersui yra tikroji autentiška laikysena transcendencijos link. J. Girniaus teigimu, klausime, kas yra žmogus, Dievo klausimas yra savaime implikuojamas.⁶⁸

Galutinė žmogaus samprata priklauso nuo to ar mes, kalbėdami apie žmogų, pripažįstame jo santykį su Dievu, ar jį paneigiame. Tačiau Dievo atradimas arba jo atsisakymas priklauso nuo to, kaip mes suvokiame save pačius. Neįmanoma rasti Dievo niekada neieškojus jo buvimo apraiškų savo gyvenime ir neįmanoma Dievo rasti jo neieškant.

Autoriaus (J. Girniaus) teigimu, žmogui būdingos savybės:

- a) *Moralinė sąmonė;*
- b) *Amžinybės ilgesys;*
- c) *Dvasinė žmogaus prigimtis.*

Net ir patys skeptiškiausi žmonės nepripažinę, kad už materialios tikrovės yra kitai būties dimensijai priklausanti realybė, dažnai susiduria su kita tikrove ir negali nepriimti šių žmogiškosios egzistencijos faktų.

Šie faktai skiria žmogų nuo gyvulio. Kitaip nei gyvūnas, įkalintas savo biologinėje tikrovėje, žmogus turi galimybę patirti tikrovę už biologijos ribų. Žmogų nuo gyvūno skiria šuolis nuo *bios* į *logos*. Juslinį ryšį pakeičia gebėjimas tikrovę pažinti racionaliai; seksualiniai poreikiai pakeičiami gebėjimu siekti moralinių vertybių; instinktus pakeičia sąžinė, o lytinį geismą pakeičia meilė.

Anot J. Girniaus, „Žmogui be Dievo nuveikti nihilizmą yra lygu ateizmą atsieti nuo amoralizmo (nesusipratimui išvengti įsakmiai pabrėžiame dar kartą, kad amoralizmu laikome ne

⁶⁸ B. Genzelis, (1988). Prie lietuviškojo egzistencializmo ištakų. Problemos, 39, 23-29.

asmeninį nedorumą ar nedoros skelbimą, o neradimą pagrindo į žmogų žvelgti moraliniu žvilgiu). Ateizmą ir amoralizmą sieja „užburtas ratas“: kur išsiskleidžia ateizmas, ten iškyla amoralizmas. Ir atvirkščiai: kur įsigali amoralizmas, ten išauga ir ateizmas. Kada žmogus randamas nestovįs prieš nieką aukščiau savęs, jo žvilgis savaimė nukreipiamas tik į žemę. Nekylant žmogaus pašaukimo klausimui, moralinį rūpestį savimi pačiu nusmelkia kova su gamta (technika) ar kova dėl jėgos savo tarpe (politika). Tuo būdu Dievo neradimas virsta ir savęs paties (moraline šio žodžio prasme) užmiršimu”.⁶⁹

⁶⁹ J. Girmius. Žmogus be dievo. Leidykla „Į Laisvę Fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1964.

IŠVADOS

1. Nihilizmas - daugiareikšmis fenomenas, turintis daugybę apibrėžimų. Darbe buvo aptarta prieiga prie nihilizmo remiantis F. Nietzsche's ir M. Heideggerio idėjomis.
2. Darbe buvo aptarti pagrindiniai egzistencializmo ir egzistencinės psichoterapijos principai. Egzistencializmas, kaip filosofinis reiškinyis ir kaip psichoterapinė mokykla, turi daug bendrų bruožų. Tai liečia tiek žmogaus sampratą, tiek jo žmogiškojo buvimo pasaulyje sąlygas.
3. Darbe buvo aptarta Karlo Jasperso vartojama ribinių situacijų klasifikacija: kaltė, kova, mirtis, kančia. Šios patirtys galimai yra tiesioginė nihilizmo patirties galimybė, o kartu žmogiškosios egzistencijos patyrimo galimybė.
4. Religijos dėmuo Karlui Jaspersui rūpėjo ne kaip metafizinis reiškinyis, tačiau kaip nihilizmo įveikos galimybė. Atlikta analizė parodė, kad tiek filosofų, tiek grožinės literatūros kūriniuose gausu pavyzdžių, kai tos situacijos, kurias Karlas Jaspersas įvardija kaip ribines, yra sprendžiamos per religijos prizmę.

LITERATŪRA

1. Andrijauskas A. (2010). Sartre'o egzistencinės ontologijos principai. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
2. Aramavičiūtė V. (2005). Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas. Acta paedagogica vilnensia.
3. Asakavičiūtė V. (2015). Laisvės ir pasirinkimo sampyna Søren Kierkegaard'o egzistencinės krizės filosofijoje. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
4. Asakavičiūtė V. (2016). Egzistencinio tikėjimo slėpinys Kierkegaard'o filosofijoje. LOGOS-A. Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
5. Bandzevičienė R. (2011). Psichoterapijos kryptys: integratyvioji psichoterapija. Vilnius: MRU leidykla.
6. Buber M. (1998). Dialogo principas I. Aš ir Tu. Katalikų pasaulis. Vilnius.
7. Buzaitė S. (1996). CG Jungo kolektyvinės sąmonės koncepcija. Problemos.
8. Cazali K. (2009). Absurdas ir viltis egzistencializmo filosofijoje. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
9. Frankl Viktor E. (2021). „Sielogyda: gydytojo rūpestis – siela“, leidykla VAGA.
10. Freud S. (2009). Psichoanalizės įvadas. Paskaitos.
11. Gailienė D. (2013). Represuotųjų vaikai: tarpgeneracinio traumų poveikio tyrimai Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*.
12. Genzelis B. (1988). Prie lietuviškojo egzistencializmo ištakų. Problemos.
13. Germanavičius A. (2014). Kaltės fenomenai medicinos, psichologijos ir psichiatrijos aspektais. Darbai ir dienos.
14. Grayling A. C. (2014) Reikšmingiausios idėjos. Asmeninis vadovas gyvenantiems XXI amžiuje. Leidykla Eugrimas.
15. Jaspers K. (1998). Filosofijos įvadas. Vilnius. „Pradų“ leidykla.
16. Kamiu A. (2018). Svetimas. Leidykla „Baltos lankos“.
17. Katiliūtė-Boydston D. (1997). Behaviorism and humanistic psychology: Two views of human nature in an individualistic society. *Psichologija*.
18. Kierkegaardas S. (2006). Požiūris į mano autorinę veiklą. Iš danų k. vertė J. Q. Pons. Vilnius. Leidykla „Baltos lankos“.
19. Kočiūnas R. (1996). Existential psychology and therapy: An outline of human being dilemmas. *Psichologija*.
20. Mačernis V. (2004). Kvaila istorija. Macernio.landyne.lt

21. Parulskis S. (2001). Nuogi drabužiai. Leidykla „Baltos lankos”.
22. Paškus A. (2014). Ateitininkas studentas laiko dvasios perspektyvoje. Bernardinai.lt.
23. Polukordienė O. K. (2003). Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Vilnius: L. Senkaus personalinė įmonė „Heksagrama”.
24. Ramonas A. (2008). Kryžiaus teologija: J. Moltmannas, HU Von Balthasaras. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
25. Ratzinger J.(2008). Benediktas XVI, Krikščionybės įvadas.Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
26. Repšys J. (1972). K. Jaspersas ir egzistencializmo socialinės bei teorinės prielaidos. Problemos.
27. Repšys J. (1972). Žmogaus koncepcija K. Jasperso filosofijoje. Problemos.
28. Rugevičiūtė G. (2010). Egzistenciniu mąstymu grindžiamas tikybos mokymas. Pedagogika.
29. Sartre J. P. (2003). Siena. Vilnius. Leidykla „Baltos lankos”.
30. Šerpytė R. (2007). Nihilizmas ir Vakarų filosofija . Vilniaus Universiteto Leidykla.
31. Šerpytė, R. (2004). Über die Linie: E. Jüngeris ir m. Heideggeris nihilizmo akivaizdoje. *Problemos*.
32. Šiurkutė A., Karnickas M., Ulevičiūtė-Šigajevienė E., Lengvenienė J., Mačiulis V. (2016). Endogeninių depresijų psichopatologija ir klinika. SVEIKATOS.
33. Sodeika T. (1995). „Įvadas“, in: S. Kierkegaard, Baimė ir drebėjimas, Vilnius: Aidai. (Kierkegaard'o biografija, kūrybos raida, pagrindinių „Baimės ir drebėjimo“ problemų aptarimas).
34. Sodeika T. (2018). Heideggerio πόλεμος. *Religija ir kultūra*.
35. Stepukonis A. (2010). Nepadoriosios Sigmundo Freudo mintys: psichoanalizės gimimas. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
36. Sužiedėlis A. (1969). „Kaltės sąvoka psichinio sutrikimo samprotyje”. Roma.
37. Vabalaitė M. (2019). Tikrosios savasties paieškos Karlo Jasperso filosofijoje. LOGOS-A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.
38. Viluckas T. (2012). Kančios religija ar stereotipų nelaisvė? ARTUMA . Vasaris.
39. Žukauskas, L., & Ramonas, A. (2015). Krikščioniško požiūrio į žmogų aspektai dvasiniame-psichologiniame konsultavime. *Tiltai. Priedas*.
40. Jünger E. (1950). Über die Linie, M. Heideggerio 60 m. sukakties leidinyje „Anteile“.
41. Schneider K. J., & May, R. (1995). The Psychology of Existence: An Integrative, Clinical Perspective. McGraw-Hill.
42. Wells H. G. 2008. Pasaulių karas. Vertė K. Vairas-Račkauskas. Vilnius: Bonus animus.
43. Yalom I. D. (2008). Mirtis. Sentencijos.
44. Апполонова, Ю. С., & Черданцева, И. В. (2016). Специфика понимания экзистенции в философии К. Ясперса.

45. Осипова, Ю. С. (2006). Проблемы современного общества в философии К. Ясперса. *Известия Оренбургского государственного аграрного университета*.
46. Ясперс К. (1994). Ницше и христианство. Московский философский фонд «МЕДИУМ»
Москва.